

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

IDENTITA DĚTÍ
V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Lucie Rozlivková

Bakalářská práce

2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb. autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1. autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích 29.6.2009

Lucie Rozlivková

Poděkování :

Ráda bych tímto poděkovala PhDr. Martinu Kocandovi, za jeho odbornou pomoc při sepisování této práce, za rady a stanoviska k tomuto tématu a vstřícnost se kterou mě přijal jako nový vedoucí práce.

Anotace

Tato práce je zaměřena na identitu dětí v dětských domovech a na identitu dětí v náhradní rodinné péči. Identita znamená být sám sebou, vědět, kdo jsem, kým jsem, kam patřím, ke komu či k čemu se hlásím. Děti v dětských domovech vědí kdo jsou jejich rodiče, ale jejich rodiče se z nejrůznějších důvodů o ně nemůžou starat. Děti žijící v náhradní rodinné péči si dlouhou dobu myslí, že vědí, kdo jsou jejich rodiče než přijde okamžik pravdy.

Klíčová slova

identita, dětský domov, náhradní rodinná péče, adopce, pěstounská péče, náhradní ústavní péče

Title

The Identity of Children Living in Children's Homes

Annotation

This bachelor work focuses on identity of children in children homes and on identity of children in surrogate parent care. Identity means being myself, knowing who I am, where I belong to, to whom or what I profess. Children in children homes know who their parents are, but their parents cannot take care of them for different reasons. Children living in surrogate parent care believe for a long time that they know who their parents are until the truth is revealed.

Keywords

Identity, Children's Homes, surrogate family care, adoption, foster care, constitutional care,

OBSAH

OBSAH	5
ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	
1 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE	8
1.1 Náhradní rodinná péče	9
1.1.1 Adopce	9
1.1.2 Pěstounská péče	10
1.2 Náhradní ústavní péče	11
1.2.1 Konkrétní zařízení pro výkon ochranné a ústavní péče	11
1.2.2 Hlavní nedostatky a problémy ústavního systému v ČR	13
2 RODINA	14
2.1 Domov	14
2.2 Smysl rodiny	16
2.3 Význam rodiny pro dítě	17
2.4 Rodiče vs. děti	17
3 INTEGRACE JAKO SPOLEČENSKÝ PROBLÉM	19
3.1 Role socializace v procesu integrace	19
3.1.1 Socializační faktory	19
3.1.2 Dělení socializačního procesu	20
3.2 Rodina a její vliv na sociální integraci	20
3.3 Postavení jedince ve skupině	21
3.4 Faktory ovlivňující míru sociální integrace podle Blaua	22
4 IDENTITA DĚTÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ	24
4.1 Identita	24
4.1.1 Záhadné poruchy identity a špatná diagnostika	24
4.1.2 Co je to identita a jak vzniká	25
4.1.3 Poruchy identity jako důsledek opomenutí	26
4.1.4 Symbolická hodnota identity	26
4.1.5 Změny identity	27
4.1.6 Souběh krize identity rodičů a dětí v adolescenci	30
4.1.7 Sourozenci a pěstounská péče	30

4.2	Dítě jiné rasy	32
4.2.1	Rasistické okolí a jeho vztah k identitě dítěte	32
4.2.2	Aktivní budování identity dítěte jiné rasy	33
4.2.3	Jak je subjektivně prožívaná slabá identita	34
4.2.4	Společné neformální rozhovory	34
4.3	Oznamování pravdy	35
4.3.1	Oznamování původu dítěti	35
4.3.2	Předškolák – sdělení faktu	37
4.3.3	Období nevděku na prahu dospělosti	39
4.3.4	Neočerňovat biologické rodiče	40
4.4	Hledání identity jako celoživotní úkol	41
4.4.1	Hledání identity	41
4.4.2	Trestná činnost dětí z DD	41
4.4.3	Dům na půli cesty	42

II PRAKTICKÁ ČÁST

- terénní praxe: Dětský domov – Ke Tvrzi 235, Pardubice

2.1	Charakteristika a struktura dětského domova	44
2.2	Organizační zajištění spolupráce pracovníků dětského domova s osobami odpovědnými za výchovu	45
2.3	Postup při přijímání, přemísťování a propouštění dětí	45
2.4	Co se vše se děje než dítě přijde do dětského domova	46
2.5	Organizace výchovně vzdělávacích činností v dětském domově	47
2.6	Organizace péče o děti v dětském domově	51
2.7	Postup v případě útěku ze zařízení	54
2.8	Práva a povinnosti dětí	54
2.9	Systém hodnocení a opatření ve výchově	56
2.10	Organizace dne	57
2.11	Pobyt dětí mimo zařízení	58
2.12	Kontakty dětí s rodiči a dalšími osobami	58
2.13	Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu	59
2.14	Úhrada nákladů na péči o děti v dětském domově	60
2.15	Bezpečnost a ochrana zdraví	60
2.16	Řád dětského domova	61
2.17	Skutečná identita	63

ZÁVĚR	64
--------------------	-----------

POUŽITÁ LITERATURA	65
---------------------------------	-----------

TABULKY	66
----------------------	-----------

ÚVOD

Tato práce je zaměřena na identitu dětí z dětských domovů. Rozdělila jsem ji na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části jsem se rozhodla popsat formy náhradní péče, které jsou u nás nepoužívanější. Chtěla jsem ukázat, že děti z dětských domovů stále tvoří podstatnou část dětí bez domova. V návaznosti na to jsem uvedla největší nedostatky našeho ústavního systému. Dalším důležitým tématem této práce a její teoretické části je obecné vymezení pojmu identity. Je zde popsáno několik faktorů, jež mohou identitu jedince nejvíce ovlivnit. V neposlední řadě jsem se v této části snažila vyzdvihnout roli rodiny v tomto procesu. Také jsem sem zahrнула několik věcí, jež mohou bránit správné integraci dětí z dětských domovů.

Praktická část této práce je zaměřena konkrétně na popis fungování a chodu Dětského domova Ke Tvrzi 235 v Pardubicích. Zaměstnanci domova mi vyšli vstříc během mé praxe, kterou jsem v Dětském domově vykonávala. V této části práce se věnuji charakteristice Dětského domova, jeho struktuře, organizačnímu zajištění, péči o děti a samozřejmě také právům a povinnostem.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE

V České republice žije více než 1% dětí, které nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině. Pouze 2% z nich jsou úplnými sirotky, kdežto zbylých 98% jich vlastní rodinu má, ale ta se o ně nestará. Nepříznivá sociální situace bývá v posledních letech nejčastějším důvodem pro odebrání dítěte jeho biologickým rodičům.

Nejobvyklejšími důvody umístění dětí do náhradní péče, jsou:

- odložení nebo opuštění dítěte
- psychické, fyzické či sexuální zneužívání dítěte
- zanedbávání dítěte
- neschopnost rodičů starat se o dítě s výchovnými problémy
- psychické či tělesné postižení dítěte a neschopnost rodičů nabídnout potřebnou péči
- duševní nebo fyzická nemoc rodiče
- nepříznivá sociální situace

Pokud se dítě nalézá v rodinném prostředí, které má nízkou socio-kulturní úroveň, tedy jeden, častěji oba z rodičů nepracují, dochází k přetrhání citových vazeb, dítě strádá, je bito apod., pak si musí oddělení péče o děti na základě podnětu občanů, většinou sousedů, či na základě informace dětského lékaře rodinu prověřit a jestliže zjistí, že je rodina nefunkční, vydá soud předběžné opatření. Nejpozději do půl roku by měl být vydán rozsudek o nařízení ústavní výchovy.

Možností, jak se o tyto děti postarat, je hned několik. Náhradní výchovná péče může být realizována ve dvou základních formách: **náhradní rodinná péče** a **náhradní ústavní péče**.¹

1.1 Náhradní rodinná péče

Je to forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, jež je podobné životu v normálně fungující rodině. U nás mezi ně patří zejména adopce a pěstounská péče. Do náhradní rodinné péče se nejčastěji dostávají děti tzv. osiřelé. To znamená, že své rodiče mají, ale ti se o ně z nejrůznějších důvodů nemohou, neumějí nebo nechtějí starat. Některé děti mohou být svědky domácího násilí, či oběťmi psychického nebo fyzického týrání. Se všemi možnými problémy je nutné počítat ještě před začátkem náhradní rodinné péče.²

1.1.1 Adopce

„Adopce neboli osvojení je nejdokonalejší forma náhradní rodinné péče.“ Z. Matějček.

Při adopci přijímá pár či jednotlivec opuštěné dítě za vlastní a má k němu totožná práva jako rodiče biologičtí. Nejvýznamnější skupinou žadatelů o tento druh osvojení jsou bezdětní manželé, jež tímto krokem řeší svůj problém. Motivem tohoto kroku bývá snaha o doplnění své rodiny, uchování rodu a v neposlední řadě uspokojení základních potřeb dospělého člověka. Osvojit lze pouze dítě nezletilé. O osvojení rozhoduje soud, jež své usnesení vydá až po třech měsících, během kterých o dítě pečuje osvojitel na vlastní náklady.

Podle zákona lze rozlišovat dva druhy adopce:

- Adopce 1. stupně, tj. „zrušitelná“ adopce - jde o péči, kdy správa i povinnosti rodičů přecházejí na osvojitele, ale v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče dítěte.

¹ Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

² Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

Toto osvojení lze z důležitých důvodů na návrh osvojence nebo osvojitele soudní cestou zrušit. Tento typ bývá využíván v případě přijetí dítěte mladšího jednoho roku.

- Adopce 2. stupně, tj. „nezrušitelná“ adopce - je v praxi častěji využívána. V tomto případě jsou osvojitelé zapsáni do rodného listu dítěte namísto rodičů. Tento typ osvojení mohou realizovat manželé, manžel (ka) rodiče zemřelého nebo jedinec a je nezrušitelné. Soud adopci povolí v případě předpokladu plnění společenské poslání, jež osvojení ze zákona má.³

1.1.2 Pěstounská péče

„Pěstounská péče je zvláštní forma státem řízené a kontrolované náhradní rodinné výchovy, jež zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu pro ty, kdo se dítěte ujali.“ Z. Matějček

Pěstounská péče je založena na soužití páru či jedince se svěřeným dítětem. O svěření dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud, který také může toto spojení v krajních případech zrušit. Ale je-li dítě dostatečně staré na to, aby si dokázalo uvědomit závažnost tohoto kroku, je jeho přání rozhodující. Pěstouni jsou od začátku vedeni k tomu, aby se nestylizovali do role rodičů, protože dítě má možnost styku se svými biologickými rodiči. Pěstoun zastupuje dítě pouze v běžných věcech, k výkonu mimořádných záležitostí musí požádat zákonného zástupce. Pěstounství končí plnoletostí svěřeného dítěte. Svěření dítěte do péče jiného občana než rodiče je krátkodobou formou řešení dané situace.

Cílem pěstounské péče (instituce) je poskytnout náhradní rodinné prostředí dětem, pokud:

- nemohou vyrůstat v prostředí rodiny tvořené jejich vlastními biologickými rodiči
- ústavní péče ohrožuje či narušuje jejich vývoj
- nemohou být z nejrůznějších důvodů (právních, zdravotních, sociálních, psychologických) svěřeny do osvojení

Typickou skupinou žadatelů o svěřením dítěte do pěstounské péče jsou lidé, kteří už nějaké vlastní dítě mají, ale cítí se plni energie i citové kapacity vychovávat ještě další děti.

³ Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

Motivem bývá nejčastěji vnitřní touha pomoci někomu, kdo to potřebuje. Vědomí „volnějšiho“ soužití a často i vlastní potomci vedou pěstouny k přijímání dětí s postižením nebo s vývojovými problémy.

V praxi dělíme pěstounskou péči na:

- individuální, jež je zpravidla realizována v běžném rodinném prostředí
- skupinová nebo také pěstounská péče v tzv. zvláštních zařízeních - těmito zařízeními se myslí velké pěstounské rodiny, jež jsou vedeny manželským párem, anebo SOS vesničky, v jejichž čele je matka- pěstounka. Pěstouni zde působí na základě pracovní smlouvy uzavřené s institucí, jež zařízení financuje. Největším rozdílem proti péči individuální je velikost vzniklé „rodiny“. Tento fakt má velký vliv na vývoj dětí v těchto zařízeních.⁴

1.2 Náhradní ústavní péče

V případech, ve kterých rodina v péči o dítě z jakýchkoliv důvodů selhává a zároveň není možné či vhodné umístit dítě do pěstounské péče nebo k osvojení, je nutné zajistit dítěti jiné výchovné prostředí. Děti jsou umísťovány do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Dítě zde není svěřováno do péče konkrétního náhradního rodiče či vychovatele, ale do péče neosobní instituce, v níž konkrétní vychovatelé přejímají jen částečnou a dílčí odpovědnost, přičemž dálkovým opatrovníkem dítěte bývá příslušný sociální pracovník.

Každé dítě v ústavu má právo na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech. S každým dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.

1.2.1 Konkrétní zařízení pro výkon ochranné a ústavní péče

Ze statistiky vyplývá, že je v České republice 39 ústavů pro děti do tří let a 191 zařízení pro děti starších tří let. Zákon o ústavní péči zachovává systém ústavních zařízení,

⁴ Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

kteřý byl vypracován již před více než třiceti lety. Tento systém náhradní výchovné péče rozděljuje děti podle věku do různých druhů zařízení.

Diagnostický ústav, který je metodicky nadřizen všem dalším zařizením, provádí diagnostiku všech dětí. Během osmi týdnů, jež dítě v diagnostickém ústavu obvykle tráví, je potřeba vytvořit komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb v zájmu správného rozvoje osobnosti dítěte.

Nezákladnějším dělením zařízení pro výkon ochranné a ústavní péče je dělení podle resortu, do jehož kompetence spadají:

- RESORT ZDRAVOTNICTVÍ - v dnešní době je v ČR 13 kojeneckých ústavů pro děti do 1 roku, 10 dětských domovů pro děti do 3 let a 16 dětských domovů, jež jsou určeny pro děti od 1 do 3 let, s celkovou kapacitou 2 136 míst. Tento druh ústavů se stal významnou součástí pediatrické preventivní péče. Původním posláním totiž byla péče o děti s nízkou porodní hmotností či děti vyžadující speciální zdravotní péči. Postupně se mění i pojetí nabízené péče, zdravotní důvody přijetí jsou nahrazeny důvody sociálními. Protože sociální politika našeho státu upřednostňuje rodinné formy výchovy, je vidět postupný pokles počtu dětí umístěných v ústavech pro děti do tří let. Novým fenoménem jsou opuštěné postižené děti, které nastolují trend nových zdravotně-sociálních důvodů přijetí.

- RESORT MINISTERSTVA PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ - v ústavech toho typu se podle statistiky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy nachází asi 2 230 dětí ve věku od 3 do 18 let. Hlavním kritériem pro umístění dítěte do ústavu sociální péče je míra a závažnost poruch chování dítěte. Často se nebere ohled na specifičnost problému v anamnéze dítěte, osobnostní základ každého z nich a okolnosti, jež předcházely jeho umístění do diagnostického ústavu. V České republice schází specializovaná zařízení, proto se může stát, že pracovníci ústavu zacházejí s dětmi s anamnézou týrání, sexuálního zneužívání či zanedbání sociálních potřeb stejným způsobem jako s dětmi trpícími lehčí formou poruchy chování. Tyto podmínky jsou naprosto nevyhovující pro zlepšení psychického stavu dětí, jež zde pobývají.

- RESORT MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY- v roce 2008 žilo v dětských domovech 4 624 dětí. Dětské domovy zajišťují péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažnější poruchy chování. Většinou se jedná o děti ve věku od 3 do 18 let, výjimkou jsou nezletilé matky spolu se svými dětmi. Domovy plní ve vztahu k dětem hlavně výchovné, vzdělávací a sociální úkoly. Základním kritériem správné výchovy v domově, je snaha pečovat o dítě podle jeho individuálních potřeb, proto je dítěti umožněno, v rámci jeho schopností a dovedností, vzdělat se v oboru, jež mu je nejbližší. Pokud děti v době dosažení plnoletosti ještě studují, mohou svůj pobyt v domově prodloužit. V posledních letech se většina dětských domovů mění v dětské domovy tzv. rodinného typu.⁵

1.2.2 Hlavní nedostatky a problémy ústavního systému v ČR

Hlavní nedostatky a problémy ústavního systému v ČR:

- rozdělování sourozenců podle věku a zdravotního stavu
- časté střídání ústavních zařízení- tříleté dítě vystřídá čtyři zařízení (kojenecký ústav, dětský ústav pro děti do 3 let, diagnostický ústav a školský dětský domov)
- neexistence specializovaných druhů zařízení (např. pro děti se závislostmi, s poruchami chování či se zkušenostmi s prostitucí, kriminalitou atd.)
- malý počet pracovníků s odbornou kvalifikací z psychologie nebo speciální pedagogiky
- tzv. hospitalismus - dobrá adaptace na ústavní podmínky a tím vyvolané snížení schopnosti integrovat se do společnosti
- děti odcházející z ústavní péče jsou často zcela nepřipravené na život mimo zdi ústavu, jsou nezralé a sociálně opožděné

V souladu s Úmluvou o právech dítěte je garantem ochrany a péče o dítě stát – musím upozornit na závažné nedostatky a nesystémový přístup v organizaci náhradní rodinné péče a sociálně-právní ochrany dětí. Stále je náš systém nejednotný, v oblasti péče o rodinu a dítě existuje řada institucí – ministerstev, které mají na starosti dílčí, partikulární problémy péče a výchovy dítěte. Žádné z nich však není odpovědné za celkovou, komplexní problematiku péče, výchovy a ochrany dítěte. (V důsledku toho není vlastně nikdo ani odpovědný, ani kompetentní, jedná-li se např. o ohrožené a zároveň zdravotně postižené dítě svobodné matky

⁵ Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

alkoholičky.) Snaha vytvořit meziresortní orgány či výbory, do nichž byli přizváni odborníci ze státní i neziskové sféry, byla již při svém vzniku předurčena k nezdaru.

Největší chybou je absence jedné odpovědné a kompetentní státní instituce, která by měla na starosti celou problematiku péče, výchovy a ochrany dítěte – samozřejmě ve spojení s péčí a podporou rodiny. Zda by to mělo být Ministerstvo pro rodinu, dítě a sociální věci, by mělo být předmětem odborné diskuze.

Toto je jen několik z mnoha problémů, kterými se vyznačuje systém ústavní výchovy u nás. Problematikou náhradní výchovy se zabývá mnoho neziskových organizací. I když se představy a postupy změny tohoto systému u jednotlivých organizací liší, v zásadě je však jejich cíl jednotný. Je nutné zaměřit se na sanaci rodiny včetně možnosti podporovaného a chráněného bydlení, aby děti mohly zůstat ve své vlastní rodině, a teprve není-li to ani pak možné, uvažovat o některém druhu náhradní péče. Diagnostické a jiné ústavy by měly být určeny pouze pro děti se závažnými poruchami chování, delikvencí a závislostmi na drogách a automatech.⁶

⁶ Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

2 RODINA

2.1 Domov

Domov je místo kde žijeme a není to místo jen tak ledajaké. Již pouhé vyslovení slůvka domov v nás evokuje pocit bezpečí, rodinného tepla, klidu a pohody. Vymezit přesně pojem domov ale není tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát. Více než jinde zde záleží na úhlu pohledu, co si se slůvkem domov spojíme a co si vše pod tímto pojmem můžeme představit.

Domov je tedy z užšího prostorového hlediska přístřeší, které obýváme společně s rodinou - lidmi, které máme rádi a kterým na oplátku záleží na nás natolik, že s námi sdílejí tuto společnou domácnost. Domov je tam, kde máme své věci, na kterých lpíme, je to místo kam si chodíme odpočinout po práci a načerpat síly do nového dne, místo které dobře známe a kde se cítíme v bezpečí. Je to místo které nás hýčká a my je na oplátku chráníme jako žádné jiné místo na světě. Za naší nepřítomnosti je domov uzamčený jako nedobytná tvrz a přístup dovnitř mají jen ti, kterým svěříme klíč od bytu jako výraz naší důvěry. Domov má nesporně i řadu dalších výhod. Doma nejsme svazováni různými společenskými normami chování, které musíme akceptovat mimo zdi svého příbytku. Doma máme volnost projevu, jelikož jsme zde svými pány.

Pojem domov je možno vymezit nejen teritoriálně, ale i časoprostorově. Domovem pro nás je totiž rozhodně i místo, kde jsme se narodili, kde jsme prožili své dětství, kam jezdíme za rodiči, ačkoli zde již fyzicky nebydlíme. K takovému místu se často vážou velmi silné citové zážitky a pro mnohé z nás to může být dokonce jakýsi domov nad všechny domovy. Jednou jsme zde bydleli a v našich srdcích toto místo zůstane domovem napořád.

Domov bere většina lidí jako něco samozřejmého, jako každodenní jistotu a součást našeho života. Co všechno je domov a jak moc pro každého z nás znamená si ale každý člověk uvědomí nejsilněji paradoxně až ve chvíli, kdy je o svůj domov z nějakého důvodu připraven. Lidé bez domova mohou více než kdo jiný potvrdit jak moc je domov v našich životech důležitý a jak moc dokáže bolet jeho ztráta. Proto děti z dětských domovů mají velice těžkou životní situaci, jelikož se ztrátou domova člověk přichází o část sebe sama, o

část své minulosti a v druhém případě, kdy dítě muselo opustit rodinu v brzkém věku význam slova domov ani nepoznalo.⁷

2.2 Smysl rodiny

Jejím hlavním smyslem je reprodukce. Usnadňuje lidem péči o děti a jejich výchovu, je biologicky důležitá pro zachování lidstva. Je to první a dosti závazný model společnosti, s jakým se dítě setkává. Formuje jeho osobní vývoj i postoj ke všem dalším skupinám, snaží se formovat dítě podle vlastní tradice, rodinné normy se vždy nějak odchyľují od norem průměrných.

V minulosti bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby či skupiny, ale nikdy se tato řešení v praxi neujala. Dítě ke svému vývoji potřebuje kromě zajištění primárních potřeb (teplo, nasycení), také stabilní prostředí (domov) a přítomnost stabilních osob (rodičů). Rodiče by měli být na jeho vývoji vysoce citově angažováni. Dítě i rodič se spolu ztotožňují, podporují se, spoléhají se na sebe, dostávají se do konfliktů. Rodiči na dítěti velmi záleží, vnímá ho jako jedinečné, zvláštní, je jím fascinován. Vztah rodičů a dítěte vzniká už před porodem. Dítě reaguje na podněty způsobené chováním a pohyby matky. Také matka již dlouho před porodem vnímá plod ve svém těle. Například pozná jeho temperament. Předpokládá se, že dítě vnímá tlukot matčina srdce a rytmus jejich kroků. Obojí dítě uklidňuje a tak i po porodu drží matka dítě hlavičkou u svého srdce a přechází s ním, když ho chce uklidnit.

Rodina si vytváří určité podsystémy pro různé účely:

1. manželský - spojení ženy a muže, ke kterému by dítě nemělo mít přístup
2. rodičovský - zabezpečuje naplnění potřeb dítěte (výživa, ochrana)
- rodiče vystupují k dítěti jako přirozená autorita
3. sourozenecký

Má-li být rodina funkční, musí být každému z příslušníků rodiny jasné hranice mezi jednotlivými podsystémy. Ty musí být za určitých okolností překročitelné.⁸

⁷ Z.MATĚJČEK, Z.DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, Galén 1994, ISBN 80-85824-06-X

⁸ Z.MATĚJČEK, Z.DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, Galén 1994, ISBN 80-85824-06-X

2.3 Význam rodiny pro dítě

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejrannějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj.

V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa a jak ho rodiče uvádějí.

Rodina určuje sociální status dítěte - je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.⁹

2.4 Rodiče vs. děti

Rodiče své děti už odmala připravují na život. Dávají jim lásku, která je pro život důležitá. Jakmile přijdou na svět zahrnují je svou celodenní péčí, krmí je, oblékají, přebalují, koupou a odměnou jim je jejich úsměv. Pak začínají děti chodit, povídat a to vše opět za vydatné pomoci rodičů. Poprvé vylítnou z hnízda, když nastoupí do školky. To je pro ně velká neznámá. Učí se novým věcem a k úsměvům za jejich starost o ně přibývají jejich první samostatné výtvořky. Zahrnují je obrázky, vystřihovánky, písničky a říkanky. S nástupem do školy jim začínají i povinnosti. Když si nevíme rady s něčím, kdo je nám po ruce? No přece maminka nebo tatínek, ti vědí všechno a se vším si poradí. A co teprve, když přijde nemoc. Na koho se obrátíme, kdo nám pomůže? Zase rodiče.

Dostávají se do věku, kdy si nejen hrají, ale začínají i doma pomáhat. Rodiče dětem rádi svěřují “důležité úkoly” jako je vynést odpadkový koš, utřít prach, vysát koberec a oni to ochotně či méně ochotně plní. V té době si ani neuvědomují, že je tímto připravují na samostatný život. Samozřejmě ne vše je ideální a tak mezi rodiči a dětmi často dochází ke sporům. Pro rodiče zcela nepodstatné a naopak. Čím jsou děti starší, tím více sporů mezi nimi

⁹ Z.MATĚJČEK, Z.DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, Galén 1994, ISBN 80-85824-06-X

a rodiči nastává. Rodiče si často neuvědomují, že už nejsou malé děti a že potřebují trochu svého soukromí a nemusí se jim stále věnovat. Přesto, že jsou mezi rodiči a dětmi spory, vzniká mezi nimi pouto. Jak bude pevné, záleží na každém z nás.¹⁰

¹⁰ Z.MATĚJČEK, Z.DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, Galén 1994, ISBN 80-85824-06-X

3 INTEGRACE JAKO SPOLEČENSKÝ PROBLÉM

Integrace je proces, v jehož průběhu dochází ke sjednocování, spojování dílčích částí v komplexní celek, zpravidla na vyšší úrovni než části. S ohledem na dané téma lze hovořit o integraci sociální, což je jednotka sociálního systému zajištěná pevným stanovením pozic jednotlivých prvků a definováním jejich vzájemných vztahů na horizontální i vertikální rovině. Aby ve společnosti nedocházelo k sociálním konfliktům, je nutné správné propojení systému dělby práce se schopnostmi, penězi a prestiží dané společnosti. Sociální integrací se také rozumí schopnost jedince začlenit se do skupiny a uplatnit se v ní a s tím je mnohdy spojován pojem socializace.

3.1 Role socializace v procesu integrace

Socializací se rozumí sociologický pojem, který označuje proces začleňování jedince do společnosti. Jedná se o vývoj lidské osobnosti, jež obsahuje nejen lidskou individualitu, která jedince odlišuje od okolí, ale i sociální charakter, který mezi sebou mají lidé jedné společnosti nebo skupiny. Tento proces začleňování nikdy nekončí a probíhá-li úspěšně, má v sobě lidské individuum zakotveny sociální normy, hodnoty i sociální role, jež jsou typické pro okolí, v němž se nachází. Proces socializace je univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti. Jeho cílem je zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat tak, jako by byla pod stálým dohledem ostatních členů společnosti.¹¹

3.1.1 Socializační faktory

Klíčovou roli hrají v socializaci sociální skupiny. Nezastupitelnou roli v tomto procesu hraje rodina. Ta formuje jedince od samého začátku jeho života a dává mu určitý hodnotový základ. V určitém období života je vliv rodiny nabouráván vlivem skupiny vrstevníků. Jedincovu socializaci dále ovlivňuje škola a jiné neformální skupiny. Významné může být i působení politických, náboženských či morálních systémů na život jedince. V posledních letech je vidět, že úloha rodiny v tomto procesu slábne. Tento jev je odůvodnitelný zvyšujícím se vlivem medií, především televize, která mnohdy prezentují odlišné názory a hodnoty.¹²

¹¹ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

¹² A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

3.1.2 Dělení socializačního procesu

Proměny, během nichž se jedinec postupně vzdaluje od výchozího stavu novorozeněte a stává se z něj kulturní bytost schopná fungovat ve složitém systému lidské společnosti, lze v zásadě rozdělit do 3 stádií:

- primární socializace probíhá v rodině a končí s uzavřenou individualizací jedince, přibližně kolem třetího roku života. Normy získané v tomto období platí jako stabilní, ale během života se mohou měnit.
- sekundární socializací se rozumí příprava jedince na jeho roli ve společnosti a probíhá převážně v rodině, ve škole a mezi vrstevníky
- terciární socializace probíhá v dospělosti a jedná se o přejímání, jež probíhá při interakci s okolím ¹³

3.2 Rodina a její vliv na sociální integraci

Schopnost sociální integrace není vrozená, člověk se jí učí v průběhu celého života. Její základy jsou nám však vštěpovány již od dětství, a proto hraje rodina a rodinné zázemí významnou roli v procesu integrace každého jedince. Rodiče by měli být příkladem pro své děti. Rodiče by si měli uvědomit, že jejich chování k dětem, k sobě navzájem i dalším členům společnosti, je první formou sociální interakce, s níž se člověk setkává. Tento model se většinou stává zásadním pro následný proces sociální integrace.

Během dětství se děti učí, poznávají a berou za své určité vzorce chování, které jsou v průběhu let modelovány podle situací. Podle rozvojové teorie je právě dětství tím obdobím, v němž se vytváří základy pro další život ve společnosti. V této době si jedinec osvojuje základy potřebné pro jeho osobní i společenský život.

Další teorie tvrdí, že až dospívání je tím obdobím, z něhož si jedinec do dospělosti odnáší nejvíce. V této době si rozšiřuje vědomosti, jež získal během dětství. Člověk v této době přijímá za své jen poznatky z rodiny, které má možnost dále uplatnit ve skupině. Tím je i dotvářena osobnost každého jedince. ¹⁴

¹³ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

¹⁴ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

Základem obou teorií je přesvědčení, že rodina a návyky, které si z ní odnášíme, mají zásadní vliv na jedincovu integraci do společnosti:

1. Rodinné předpoklady

Podle Myerse se oblasti toho vlivu dají shrnout na 3 kapitály:

- Finanční kapitál - vyjadřuje příjem a práci rodičů a ovlivňuje jejich zdraví a finanční možnosti celé rodiny. Hlavním přínosem toho druhu kapitálu je každodenní styk s financemi. V rodině se finanční stránka chodu domácnosti probírá každodenně, dítě má tedy aspoň nějakou představu o peněžních transakcích v domácnosti.
- Lidský kapitál se skládá z dovedností a znalostí rodičů. Ty jsou často závislé na jejich schopnostech verbální komunikace, pracovním nasazení i společenském postavení. Pokud dítě vidí u svých rodičů snahu zlepšovat se ve všech aspektech života, je velmi pravděpodobné, že samo bude v dospělosti usilovat o soustavné sebezdokonalování.
- Společenský kapitál, který si jedinec z rodiny odnáší, zahrnuje vztahy nejen mezi rodinnými příslušníky, ale také vztahy mezi ostatními členy skupiny. Dítě tento model chování přijímá po určitou část života plně za svůj. Proto je sociální kapitál nejdůležitějším prvkem, který rodiče dětem předávají.

2. Rodinná struktura

Rodinné uspořádání má stejný vliv na následnou sociální integraci jako společenský kapitál. Vypovídá o rozdělení rolí v rodině, mezi manželi i v rámci skupiny. Toto uspořádání je velmi důležité pro uvědomění si, že každý má jistou roli, která se mění v závislosti na prostředí, skupině i čase. Čím dříve se jedinec naučí správnému chování v různých situacích, tím snazší pro něj sociální integrace může být.¹⁵

3.3 Postavení jedince ve skupině

Sociální integrace je proces vývoje jedince vzhledem ke skupině, v jejíž blízkosti se nachází. Lidské zvyky, chování i jeho zásady jsou utvářeny v průběhu celého jeho života a velký vliv na ně má společnost a jedincovo postavení v ní. Přirozenou snahou každého člověka je získat

¹⁵ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

ve skupině co nejlepší postavení. Společnost, její normy a zásady, ovlivňují naše chování k obrazu svému. Člověk se jim snaží vyhovět, protože přirozeností každého z nás je touha po společnosti, v níž se člověk může cítit dobře. Stupeň sociální integrace může významně ovlivnit míru sociální, psychické i mentální spokojenosti každého z nás. Z dřívějších výzkumů je patrné, že lepšího postavení ve skupině dosahují lidé atraktivní pro okolí. Zpravidla se skupina snaží vytěžit určité výhody z možnosti být v kontaktu s takovým typem člověka.

Podle Blaua lze tyto snahy zalíbit se dalším členům skupiny rozdělit na 3 základní role člověka v procesu sociální integrace do skupiny:

- Ego- ten, kdo se snaží upoutat ostatní členy skupiny, většinou jsou to lidé, jež se snaží získat lepší postavení v rámci skupiny
- Alter- někdo, koho se snaží člověk v roli ega okouzlit, touto rolí jsou charakterizováni ti, jež jsou na vyšších příčkách ve skupinové hierarchii
- Alter-ego- jedinec, jež nutí ega ukazovat svou lepší stránku, je to jeho „soupeř“ v přízni o náklonnost a přízeň ze strany altera

Soupeření mezi členy skupiny může mít za následek její rozpad. Z toho tedy vyplývá, že soudržnost skupiny je závislá na síle sociální vazby, kterou si mezi sebou vytvoří její členové.

¹⁶

3.4 Faktory ovlivňující míru sociální integrace podle Blaua

Vedle rodiny, jež ovlivňuje míru sociální integrace každého jedince nejvíce, existují i další faktory mající na integraci zásadní vliv:

- Společenský status - hledisko v určování postavení jedince v rámci skupiny či společnosti. Status jako takový může být dvojího druhu:
 - *získaný* - záleží pouze na úsilí každého jedince

¹⁶ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

- *připsaný* - je získán většinou dědictvím, avšak nemusí se jednat pouze o majetek. S tímto druhem statusu dědí jedinec většinou i určitá privilegia a prestiž, jež často vyvolává společenskou úctu.

- Vlastnosti jedince - je samozřejmé, že lidé jedné společnosti mají podobný názor na základní povahové rysy nových členů, avšak v tomto případě se jedná spíše o schopnost prosadit se a své dobré stránky ukázat, ale nikdo není dokonalý a proto je nutné umět přiznat chybu a poučit se z ní. Takové jednání s sebou přináší zvyšování sociálních vazeb a následně i zlepšení postavení v rámci skupiny.¹⁷

¹⁷ A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

4 IDENTITA DĚTÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Profesionálové v oblasti náhradní rodinné péče mají stále stejný problém - jak vysvětlit náhradním rodičům, že náhradní rodičovství není biologické rodičovství, že se mýlí, když jim říkají: "*Pane doktore, mně nemusíte nic vysvětlovat, já jsem vychovala tři děti.*"

Důvod, proč selhávají rodiče, kteří jinak úspěšně vychovali své děti, leží v prostém faktu - procesy, které zcela přirozeně vznikají a probíhají u biologického rodičovství, při náhradním rodičovství zkrátka přirozeně neběží. Najednou se musejí buď řídit nebo uměle tvořit, nebo se objevují nezvyklé poruchy, o kterých laici často ani v životě neslyšeli.

4.1 Identita

4.1.1 Záhadné poruchy identity a špatná diagnostika

Mezi tyto těžko uchopitelné a neznámé poruchy patří i poruchy identity. Ty v dnešní době získávají obecně na důležitosti, a to nejen u náhradních rodin, ale i u běžné populace. U náhradních rodin je problém identity o to složitější, že děti si musejí vytvořit odlišnou identitu od primárních rodičů. To bývá zejména náročné u dětí jiné rasové či etnické příslušnosti.

Identita je klíčovým slovem dvou vývojových období - puberty a adolescence, právě proto tolik upřímných pokusů o adopci děti končí neslavně právě v těchto obdobích. Bohužel protože laici tyto poruchy neznají, nejsou schopni je identifikovat a uchylují se k šablonovitému hodnocení. Pozorujeme typická selhání diagnostiky. Rodiče spolu s okolím připisují tato selhání "odlišným či špatným genům".

Výchova jak biologických, tak náhradních rodin selhává v období puberty ne kvůli opožděnému projevení se "špatných genů", ale proto, že selhalo budování identity dětí v předchozích obdobích. Ty totiž najednou neví, kdo jsou, jaké je jejich místo v životě či společnosti.

Je zřejmě zbytečné se pouštět do biologické argumentace, ale přesto je třeba říci, že například genetické rozdíly mezi mužem a ženou jsou minimálně tisíckrát větší než genetické rozdíly mezi dvěma muži (či dvěma ženami). Jestliže spolu dokáží vyjít tak geneticky rozdílná pohlaví, pak neexistuje genetický důvod, proč by spolu nedokázali vyjít příslušníci např. různých ras. Kromě toho i sami rodiče se našli, i když mají zcela rozdílné geny, a je to naopak výhoda. Když přijdou krize, tak si také nevyčítají: "Za to mohou geny tvých

biologických rodičů," nebo "nerozumíme si, protože ty nejsi můj biologický rodič, sourozenec či dítě."

Jestliže lékař špatně diagnostikuje chorobu, následuje i špatná léčba. Jestliže poruchy identity připíšeme na vrub "špatným genům, se kterými se nedá nic dělat", tak se připravujeme o možnost těmto poruchám identity porozumět, preventivně předcházet, stejně jako je účinně léčit.

Prevence a předvídání poruch identity je důležité i z jiného důvodu. Puberta a adolescence představují premiéru dítěte ve hře života, jejíž režiséry byli rodiče. Podobně jako režisér při premiéře mohou být rodiče na své dítě hrdi, nebo si rvát vlasy, ale stejně jako režisér i oni jsou v té době mnohem spíše už jen pasivními diváky a jejich možnosti ovlivnit vlastní průběh dospívání jsou limitované. Jestliže ale preventivně budou budovat zdravou identitu dítěte včas, pak je pravděpodobné, že ta nepropukne v plné síle v pubertě, když už s ní rodiče nebudou moci nic dělat.¹⁸

4.1.2 Co je to identita a jak vzniká

Zjednodušeně se dá říci, že identita jedince vzniká nekonečným opakováním vět typu: "*Já jsem ten, který/á...*" (Např.: *Já jsem ten, o kterého nestojí jeho rodiče. Já jsem ten, kdo má obličej plný pupínků. Já jsem ten nejchytřejší ve třídě. Já jsem vždycky kapitánem při vybíjení. Já jsem nejhezčí holka. Se mnou chce chodit každý kluk ... atd.) Jedná se tedy především o hodnotící konstatování.*

Nicméně je dobře si uvědomit, že v psychice člověka tato konstatování nejsou uložena takto čistě verbálně. Jsou to především vzpomínky na různé životní události, interakce s rodiči, učiteli, spolužáky či jinými lidmi. Tedy identita nechtěného dítěte se netvoří z toho, že by mu někdo slovně říkal: "*Nikdo tě nechtěl. Jsi tu jen na obtíž.*" Tuto identitu a životní pocit tvoří vzpomínky na kyselý obličej rodičů. Ti totiž téměř na každou potřebu dítěte reagovali grimasou, a ta právě by se dala převyprávět slovně: "*Co to zase chce?! Panebože, za co mě trestáš, že zrovna já musím mít takové dítě...*" Toto nonverbální sdělení však umí děti dobře dekódovat, minimálně v rovině pocitů. Můžeme pak slyšet otázky: "*Mami, a proč má táta raději mladšího brácha než mě?*" Tento životní pocit zanedbávání či naopak protežování se pak promítá třeba celý život do jiných lidí či autorit.¹⁹

¹⁸ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

¹⁹ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

4.1.3 Poruchy identity jako důsledek opomenutí

Zatím jsme hovořili o poruchách identity, které vznikají z určitých nesprávných činů či aktivit okolních lidí. Poruchy identity však mohou vznikat paradoxně právě proto, že při výchově chybí nějaká očekávaná či zdravá reakce rodičů. Velmi často jsou to chybějící citové reakce, nedostatek tělesného kontaktu, či prostý nezájem a ignorování dítěte a jeho života.²⁰

4.1.4 Symbolická hodnota identity

Pojem komplexu (např. méněcennosti) se dá ilustrovat sněhovou koulí, na kterou se neustále nabalují další a další vrstvy, až z malého jádérka je veliká a těžká koule, kterou člověk nedokáže unést. V tomto procesu pak mívá identita a původ dětí v náhradní rodinné péči či v dětských domovech často symbolickou funkci. Vždy, když jim je zle (nepohodnou se s náhradními rodiči, dostanou košem od spolužačky atd.), tak zvykově začnou rozebírat otázku, kdo jsou jejich biologičtí rodiče, jaký mají k nim vztah, proč je taky nechtěli atd. Otázka identity se pak stává symbolickým ztvárněním celého komplexu jiných otázek a životních pocitů (od prosté únavy až po opuštění a zavržení). Z hlediska psychologického bývá málo účinné rozebírat a analyzovat obsah těchto úvah. Důležitější je si uvědomit, že se objevují situačně a kontextově. Když se v realitě objeví nějaký problém, tak se souběžně v psychice objeví symbolické úvahy na téma, které je specifické pro daného člověka či dítě. Příklad - řekněme, že se objeví konkrétní problém v životě (strach ze zkoušek), tak určitý druh lidí se sklonem k filosofování místo přípravy na zkoušku začne na obecné filosofické rovině rozebírat smysl lidské existence - že je to marnost nad marnost, pomíjivé bytí, relativní pravda a že realita je jen sen. I pro psychologa je těžké je odvést od těchto úvah k jejich skutečným životním propletencům, protože tyto úvahy jim přinášejí dočasnou psychickou úlevu. Nicméně jakmile problém v realitě je zmírněn či dokonce zažehnán, mizí i tato potřeba filosofování nebo je odsunuta na vedlejší kolej, aniž dotyčný najde odpovědi na své otázky. Otázky ztratí svou palčivost.

U osvojených dětí se totožným mechanismem rozebírá otázka identity. Probíhá to přibližně tímto mechanismem: Dítě se dostává do nepříjemné situace. Přirozenou reakcí dítěte je vzpomenout si na náhradní rodiče. Když se nedostaví úleva - rodiče nemohou, nechtějí pomoci, nebo vzpomínka sama nepřináší očekávanou úlevu - tak se dítě ptá, proč mu rodiče nejsou schopni pomoci. Dospívá k závěru, protože to nejsou biologičtí rodiče (opět mýtus genetické odlišnosti, nyní ze strany dítěte). Začne snít, proč asi nemá biologické rodiče, proč

²⁰ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

jej zavrhli, proč se o něj nemohli starat atd. Jinými slovy místo, aby dítě řešilo skutečný problém, který je pravým zdrojem nepříjemných stavů, symbolicky a nefunkčně rozebírá otázky svého původu. Fantazijní obraz biologických rodičů se pak vytváří jednak z obrazu náhradních rodičů, ale je též vytvořen z momentální nálady. Čím je tato nálada extrémnější, tím jsou biologičtí rodiče ve fantazii buď mnohem víc idealizovaní, nebo mnohem víc zatracovaní (často spolu s náhradními rodiči).

Tyto vleklé pocity chronického zmaru mohou zdrojem sebenenávisti, která prohlubuje pocit ztracenosti a negativní sebepojetí. V praxi to znamená, že ne vždy, když tyto děti rozebírají otázku původu, tak řeší problém identity. Velmi často se za těmito otázkami mohou skrývat problémy zcela jiného druhu. Ani pro psychologa není jednoduché odlišit, kdy dítě řeší otázku identity a kdy tyto otázky jsou jen průvodním příznakem jiných problémů. Rodiče se rozhodně nemají za co stydět, když své případné pochyby jdou konzultovat s nějakou autoritou.²¹

4.1.5 Změny identity

Rodiče by též měli znát mechanismy, kterými se člověk vypořádává se změnou identity či životní cesty, zejména ty bolestné či konfliktní případy. Je dost pravděpodobné, že se s nějakým z nich setkají u dětí v náhradní rodinné péči. Když nezačali oznamovat dítěti fakt o jeho osvojení, když bylo malé, bylo by lépe tento krok konzultovat s psychologem či jinými odborníky. Každopádně informovat dítě by měli sami rodiče a ne cizí lidi.

Mělo by se tak dít v klidném období a prostředí, tedy:

- spíše o prázdninách než na konci školního roku
- spíše doma než v cizím prostředí či o dovolené
- spíše v běžném dni než o nějakém výročí (narozeninách)
- raději to oznámit cíleně než nechat napospas osudu, hádce či jinému nekontrolovanému procesu

Při tom vždy je nutno přihlídnout k vývojovým hlediskům - nástup puberty či jiné vztahové problémy dítěte (rozchody, první lásky a podobně). Oznámením se spustí poněkud nezvyklé procesy, které je dobré monitorovat. Je dobré si uvědomit, že se jedná o přírodní procesy, které mají určitou přirozenou dobu trvání (cca půl roku v různé intenzitě a podobách). Tuto dobu není možno nějakým psychologickým trikem zkrátit. Spíš naopak necitlivé zásahy ji spíše prodlužují. Řízený proces oznámení adopce probíhá dobře, když na jeho konci mají

²¹ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

rodiče pocit, že "psychologové jen zbytečně plašili". Ve většině případů (a zvláště v menším věku) vezmou děti tento fakt vcelku klidně. Rodiče si často uvědomí, že z oznámení měli větší strach, než jak to nakonec proběhlo. S nejtěžšími případy se setkáváme u neřízeného oznamování adopce, u řízených bývá průběh zpravidla mnohem mírnější. Cílem je být připraven na více možností, které naštěstí většinou nenastanou.²²

Dítě bude procházet vnucenou změnou identity prostřednictvím fází:

1. Akutní šok (popření či ignorování informace). Náš život provází řada rizik, které si lidově řečeno nepřipouštíme, například můžeme se zabít při jízdě autem, může nás někdo přepadnout v parku, můžeme dostat rakovinu, můžeme přijít o rodiče, o děti atp. Naši mysl chrání před těmito riziky psychické obrany, a tak ji udržují v klidu. Oznámení o adopci pak představuje jakousi "smrt rodičů". Najednou před dítětem stojí ne biologičtí, ale adoptivní rodiče - jsou to stejní, ale zároveň cizí lidi. Kromě popření či ignorování informace se může objevit i derealizační či depersonalizační syndromy - pocit změněné reality, pocit, že se na svět dívají zpoza záclony, pocit, že se vše děje ne jemu, ale nějakému jinému dítěti, že se na sebe jakoby dívá zvenčí atp. Zmíněné obrany se stávají součástí obecných šokových reakcí a mohou naopak i dočasně vypínat citové prožívání (tzv. stav kognitivního přežití).

2. Nespecifické obrany (nárůst aktivace organismu, agrese). Dříve než je dítě schopno vymyslet něco smysluplného, tak se jeho organismus připraví na boj či útěk masivním nárůstem energie. Ta se může projevit jako necílená agrese, která se vybijí na tom prvním, kdo se mu připlete do cesty. Nespecifické obrany se objevují jako první, ale ne nutně musejí stejně rychle vymizet. Jsou mimo jiné i průvodní reakcí na frustraci, tedy nespecifické obtíže se mohou prolínat s následující fází.

3. Specifické obrany (cílevědomé hledání řešení, vyjednávání, uplácení, hledání odborníků atp.) Čím je dítě starší, tím musí přebudovat větší část své, již existující identity. To je zákonitě dlouhodobý proces. Do tohoto procesu dítě investuje všechny své schopnosti (inteligenci, znalosti, náboženství atp.), tedy nejen sílu a energii z předchozí fáze. Pro rodiče dávno známý fakt je ale pro dítě naprostou novinkou. Ono netuší, co z něj vyplývá - bude se muset odstěhovat, znamená to, že už ho nemají rádi, je to za to, že minulý týden víc zlobilo,

²² O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

dají ho teď do děčáku atd. Všechny možné iracionální nápady a pověrečné souvislosti mohou dítě najednou napadat. Když se hrouťí jeden pilíř života, je důležité, aby ostatní stály a dítě se o ně mohlo opřít. Proto je důležité, aby se rodiče k němu chovali stejně dobře jako dříve. Je to pak každodenní, dávno známá rodinná praxe, která dává dítěti jasně najevo, kam patří, a že jeho adoptivní rodiče jsou jeho skutečnými rodiči, i když ne zrovna biologickými. Mezi specifické obrany patří i pokusy vyhledat své biologické rodiče, vejít s nimi v kontakt a pochopit důvody, proč je odložili, z jaké sociální vrstvy jsou, zda se dá adoptivním rodičům důvěřovat v jiných věcech, když v této jim celý život lhali atd. V této fázi také rodiče musejí s dítětem procházet v neformálních rozhovorech svou dříve zatajovanou minulost. Jak se připravovali na náhradní rodinnou péči, jak chodili na vyšetření, jak nemohli mít vlastní dítě, co dělali dobře, v čem se mýlili atd. I tato zamlčovaná minulost se musí stát identitou adoptovaného dítěte.

4. Reaktivní deprese (Ta se označuje za reaktivní, protože je reakcí na bezmoc.) Ať dítě již své biologické rodiče najde, nebo ne, přesto musí oplakat jejich ztrátu. Tento fakt se může propojit s jinými staršími pocity - například s pocity prázdna, životní nudy, tušením, že jim něco uniklo, nebo mu něco chronicky schází. Reaktivní deprese má jednu sympatickou vlastnost. Sama odezní do šesti měsíců. Na druhou stranu ji nejde moc urychlit či zkrátit. Prostě člověk se jí nemůže zbavit silou vůle. Necitlivé pokusy ji spíše prodlouží. Během ní však běží velmi důležité procesy, které odsunují na vedlejší kolej všechny ostatní aktivity a zájmy - přebudovává se totiž identita, a to má jednu z nejvyšších priorit. Například osvojené dítě se dozvědělo, že jeho rodiče nejsou biologičtí. Tak škrtná všechny úvahy, které si doposud vytvářelo: *"Modré oči mám po mámě - blbost. Po tátovi jsem šikovná - blbost. Děda z Konopiště není můj děda. Takže všichni na mě hráli komedii. To mi udělali naschvál..."* Je to podobné, jako když člověk si plánuje zbytek života na třicet let, poté, co zjistí svou nemoc, jej musí zkrátit na pouhé dva roky, a to ještě jen když to dobře půjde. To vše je velmi psychicky náročné a člověk má pocit, že *"nemá žádnou energii, i když vlastně nic nedělá"*. U dětí tato fáze nemusí být takto dlouhá, ale rodiče by si měli uvědomit, že okamžikem oznámení nevzniká nová identita, ale teprve se začíná tvořit. Toto tvoření je dlouhodobý proces, kde měsíc není žádná doba. Ne vždy, když se dítěti nechce nic dělat, tak za to může přebudovávání identity, ale je třeba být připraven na to, že tyto procesy se mohou takto nečekaně vynořit i pár měsíců po oznámení.

5. Nová identita. Po odeznění reaktivní deprese sice přichází fáze nové identity, ale to neznamená, že nutně bez psychických následků. Dítě musí v předchozích fázích znova přijmout adoptivní rodiče, nevlastní sourozence, prarodiče, jejich hodnoty a svět atd. To provází zákonité dočasné odcizení, které může provázet pocit nepřekonatelnosti: *"Už jim nikdy nebudu moci důvěřovat, už nikdy se tady nebudu cítit doma atd."* Tento pocit nepřekonatelnosti je v zásadě dočasná iluze. Do půl roku by měla vymizet. Pokud ale přetrvává dále, pak se pravděpodobně symbolicky provázala s jinými, mladšími procesy. V takových případech je lepší kontaktovat odborníky, aby se zjistilo, z jakých důvodů nepohoda dlouhodobě přetrvává.²³

4.1.6 Souběh krize identity rodičů a dětí v adolescenci

Problém adolescenční krize identity dětí spočívá v tom, že přichází ve stejnou chvíli, kdy sami rodiče se dostávají do krize rodičovské identity - odcházejí jim děti z domova, musejí se od nich odpoutat, oprostít se od svých pečovatelských sklonů, začít přistupovat k dětem jako k relativně autonomním dospělým, najít náhradní aktivity a naplnění života, aby se zaplnilo prázdno vzniklé odchodem dětí. Zákonitý souběh těchto dvou krizí identit, které jsou vzájemně provázané, je zátěžovou zkouškou pro obě strany. Navíc jedna strana porůznu čeká oporu v té druhé, nebo se od ní naopak odpoutává. Mnoho adoptivních rodičů si alespoň zčásti budovalo svou identitu na svém rodičovství. Když pak dochází k výchovným krizím, nebo když jejich děti prochází existenciální krizí, pak tyto obtíže strhávají rodiče do jejich vlastní krize rodičovské identity. Pak například slyšíme, že náhradní rodiče říkají, že je chyba mít *"krok adopce založený na romantických představách o tom, jak někoho zachraňujeme."* To je výpověď o rodičovské identitě, která nebyla v zásadě špatná, ale možná jen nepřiměřená, přehnaná či málo flexibilní.²⁴

4.1.7 Sourozenci a pěstounská péče

Vlastní sourozenci se mohou pozitivně uplatnit v životě osob vystavených v dětství psychické deprivaci. Proto např. do SOS dětských vesniček jsou přijímány vždy celé skupiny sourozenců a v náhradní rodinné péči platí zásada, že sourozenci se nemají od sebe oddělovat. Sourozenecké skupiny jsou typické především pro SOS dětské vesničky. Vyskytla se tu rodina s 8 vlastními sourozenci, v dalších rodinách byly sourozenecké dvojice nebo trojice

²³ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

²⁴ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

„namíchaný“ s jednotlivými „cizími“ dětmi apod. V individuálních pěstounských rodinách jsou vlastní sourozenecké skupiny vzácné, zato však jsou tu častěji vlastní děti pěstounů. Otázka pak zní, jak se přijaté děti sžívají s těmito nevlastními „sourozenci“? Ukázalo se, že i po odchodu z vesničky přetrvává velmi silná soudržnost bývalých členů téže rodiny a silná závislost „slabších“ jejich příslušníků na autoritě dominantního jejího člena. Ten má pak ve skupině autoritativní postavení.

Rozhovory dokládají také známý fakt silných sourozeneckých vazeb mezi biologickými sourozenci – např. teprve fakt, že malý bratříček je v Dětské vesničce, přiměl jeho starší třináctiletou sestru, aby šla také do vesničky, ačkoliv do té doby rozhodně nechtěla opustit dětský domov a pěstounské péči se rozhodně bránila. Poslechem „životních příběhů“ však zjišťujeme ještě podstatnější okolnost, že bývalé přijaté děti mluví o ne-sourozencích, včetně vlastních dětí pěstounů, jako o „bratrech“ a „sestrách“. Zvláště ve velkých pěstounských rodinách je starší bratr, tj. vlastní syn pěstounů, řádově třeba o 10 roků starší, zřejmě přitažlivějším identifikačním vzorem pro mladší přijaté dítě než otcovský pěstoun sám. Dominantní dospívající mladík tu má tedy obvykle větší příležitost stát se vzorem „mužnosti“ mladším dětem.

Běžná zkušenost říká, že mezi dětmi v pěstounské rodině, a to dětmi biologicky vlastními i nevlastními, včetně vlastních dětí pěstounů, se velmi rychle vytvářejí základní vztahy jako v tzv. normální vlastní rodině. Je to podle našeho mínění podstatný doklad toho, že tu vskutku vzniká rodinné společenství hodné toho jména, i se všemi jeho určujícími přívlastky. Původní pouhá biologická pokrevnost je tu nahrazována „pokrevností“ psychosociální, danou soužitím, tj. tisícer drobných denních interakcí, sdílením společných zážitků, směnou podnětů, dáváním a přijímáním v intimním citovém prostoru ohraničeném navenek jednak společným bydlištěm (čili domovem), jednak vztahy a vazbami k širšímu společenskému okolí. Překračuje se tu biologická pokrevnost pozitivním směrem. I mezi pravými i nepravými sourozenci se tu vytvářejí vztahy podpůrné a pomocné přetrvávající daleko do dospělosti. Sourozenci jsou si tu vzájemně zřejmě nejbližším a nejvydatnějším stimulačním prostředím. Bylo by proto jen dobře, aby si toho i sami pěstouni byli plně vědomi a tyto pozitivní sourozenecké vztahy posilovali – a aby si toho byly vědomy příslušné instituce, které konstituování náhradních rodin mají na starosti.²⁵

²⁵ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

4.2 Dítě jiné rasy

4.2.1 Rasistické okolí a jeho vztah k identitě dítěte

Rodiče si musejí uvědomit, že jejich dítě žije ve společnosti, která je zřetelně rasistická. Přibližně 75 % lidí odmítá mít za souseda Roma. Z šetření oddělení náhradní rodinné péče vyplynulo, že i mezi žadateli o náhradní rodinou péči je opět 75 % rasově vyhraněných žadatelů (odmítají dítě jiné rasy, i kdyby na něm tato odlišnost nebyla viditelná). Ale romské dítě si musí vytvořit "identitu cikána", ať chce nebo nechce. To nemá volbu, i když je vychováváno v nerasistickém prostředí. Pasivně nerasističtí rodiče tak nechávají dítě opuštěno v tomto složitém procesu budování identity. Bohužel přesvědčení o "špatných genech" romské populace je spíše obecně sdílené přesvědčení než výjimečný názor. Tedy i když si náhradní rodiče instinktivně myslí, že udělali vše, co mohli, když nebyli rasisti a vzali si dítě jiné rasy, zapomněli, že nejde o to nedělat nic špatně, ale především aktivně pomoci dítěti vytvořit zdravou identitu Roma, černocho, asiata či obecně dítěte v náhradní rodinné péči. Je třeba počítat i s tím, že jejich dítěti někdo jistě někdy řekne "černá hubo", že takové věty se mu budou opakovaně honit hlavou v těch nejméně vhodných chvílích, kdy bude unavené, smutné či osamocené, že ono samo nebude znát žádnou obranu, jak se těchto vtíravých myšlenek zbavit.

Společnost si musí uvědomit, jak složité je pro romské dítě v náhradní rodinné péči vytvořit si zdravou identitu. Mezi Romy a zbytkem společnosti stojí zeď, která není ani tak vytvořena zlými úmysly, ale zato velmi důsledně žitou izolací. Neromové nemají žádné Romy mezi svými kamarády a známými. Zkuste si jen namátkou spočítat, kolik z vašich známých si kdy pozvalo do svého bytu nějakého Roma na návštěvu? Kdy naposled jsme byli na návštěvě v nějaké romské rodině? Představme si osvojené dospívající romské dítě. Když jde na diskotéku se spolužáky ze školy, tak je vše v pořádku. Jakmile jde samo, tak jej třeba ani nepustí dovnitř. Žádná "normální" holka s ním nechce jít tancovat: "*Táta by mě zabil, kdybych přitáhla domu cigoše.*" Nebo jde od vlaku domů známou ulicí a z ničeho nic dostane ránu do zátylku - zmlátí ho skupina neznámých chlapů - asi se jim nelíbil. Když přijde do restaurace, tak na každém stole je lístek "*Reservé*" V autobuse si lidi odsedávají a bezděky si kontrolují kabelky. Hledá práci, zavolá na inzerát: "*Jo, přijďte.*" Když přijde za dvacet minut a oni vidí, že je snědý: "*Bohužel to místo je již obsazené.*" Když jde o okolo jiných Romů, za jejichž chování se spíše stydí, tak ti na něj pokřikují: "*Na koho si hraješ? Kdo myslíš, že jsi? Jsi přece cigán, tak nedělej ze sebe hogo fogo. Nejsi o nic lepší než my.*" Ale naše dítě opravdu

neví, kdo je. Neví jestli nehraje hogo fogo. Když ale není jedním z těch "cikánů", kterými všichni opovrhují, tak kdo tedy je? Kam patří? ²⁶

4.2.2 Aktivní budování identity dítěte jiné rasy

Mají-li náhradní rodiče pomoci svým odlišným dětem vybudovat zdravou identitu, tak se od nich předpokládá, že budou muset sami poznat svět Romů, jejich historii a kulturu. Například před spaním číst romské pohádky, opakovaně navštěvovat Muzeum romské kultury v Brně, odebírat časopis *Romano Vodi* o romské kultuře, seznamovat dítě s romskou muzikou, kluby či osobnostmi, na které může být právem hrdé a které dítě může napodobovat a imitovat při budování své vlastní romské identity. Je úspěchem, když rodina má nějaké romské přátele, či romskou rodinu, která je na srovnatelné socio-kulturní úrovni. O tuto zdravou identitu a oprávněnou hrdost se pak bude moci dítě opřít při případných konfliktech s okolím. Zde platí něco podobného jako při oznamování faktu osvojení. Dítě by tuto informaci mělo získávat od rodičů mnohonásobně, a to od samotného okamžiku osvojení až do dospělosti vždy na své úrovni chápání. Ani zde není možno to dítěti jednou říci, a pak o tom mlčet. (A to zatím nemluvíme o nezodpovědných rodičích, kteří dokonce tento fakt svému dítěti zcela zamlčí a nadělí mu to třeba jako dárek až k osmnáctým narozeninám. Takové chování hraničí s psychickým poškozováním dítěte.)

Když chceme, aby si dítě v nějaké oblasti vytvořilo zdravou identitu nemůžeme předpokládat, že vznikne sama - "mlčením rodičů". Naopak rodiče musí o této oblasti mluvit radostně, s nadšením a opravdovým zaujetím. Fakt přijetí dítěte do adopce byla radostná událost - ne jen záplatování díry, která vnikla díky neplodnosti a nemožnosti mít vlastní dítě. Stejně tak je třeba přistoupit i k etnický či rasově odlišnému dítěti - jeho odlišnost pojmout jako dar, příležitost či výzvu poznat jiný skvělý svět, a tento skvost pak předat dítěti, aby se mohl stát základem jeho budoucí identity. Tuto zdravou romskou identitu mu musí pomoci vybudovat náhradní rodiče a ne jej v tom nechat samotného, mlčet a předpokládat, že to vše vznikne tak nějak samo jako u těch "třech vlastních dětí, které byly naprosto bez problémů".

Rodiče by si měli zřetelně uvědomit, že před nimi stojí spíše nutnost než povinnost seznámit se se světem Romů. Pokud se tohoto úkolu chopí aktivně, mnohem spíše předejdou vzniku problémů svých dětí s identitou. Například mohou využít faktu, že Romové mají přirozený sklon se identifikovat s černošskou komunitou v USA. Stejně tak i připravit děti na to, že pro srovnatelný úspěch budou muset udělat více než jejich neromští vrstevníci, že

²⁶ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

budou muset čelit často nespravedlivým předsudkům či opravdu nevinně pykat za hříchy jiných Romů. Tato cílevědomá příprava na obtíže spojená s citovou podporou je nejlepším očkováním vůči zátěžovým situacím, které teprve mají nastat.²⁷

4.2.3 Jak je subjektivně prožívaná slabá identita

Pro rodiče může být i problém si představit, jak dítě subjektivně prožívá tuto slabou identitu. Subjektivně jsou to pocity prázdna, úzkosti či jakési neexistence. Jsou to zvláštní stavy či citové propady, kdy má dotyčný pocit zbytečnosti, někdy provázené zvýšenou bdělostí, kdy upřeně pozoruje detaily předmětů a není schopen na nic myslet. Tyto stavy někdy provází i kompulzivní sociabilita - potřeba být neustále s někým a neschopnost být sám, pocit, že na něho "padají ty čtyři stěny pokoje". Objektivně mu jakoby nic nechybí - nemá potřebu před něčím utéci, ani po nikom či po ničem netouží, ale přesto se cítí mizerně. Když jej někdo lituje nebo chce podpořit, tak má pocit, že je mu to naprosto lhostejné, že mu to ani nepomáhá, ani neškodí. Například může mít pocit, že pečující matku má v tomto okamžiku "úplně na háku", je bezcenná, nemůže mu pomoci...

Není lehké se těchto stavů zbavit, proto u těchto jedinců vidíme nejrůznější obranné reakce, které jsou často spíše sebedestruktivní než prospěšné. Od zmíněných drog, přes workoholismus, gambling, sexuální závislost, úchytky či extremismus všeho druhu. V mírné podobě se může objevovat zvýšená touha po slávě a popularitě. (Podle zásady: "*Žije jen ten, kdo je v bedně.*") Mezi další nehezké dopady na psychiku dětí je to pak reaktivní egocentrismus (neustálé zabývání se sama sebou, svou výjimečností či naopak bezcenností, které vzniká jako reakce na životní traumata), sklony k manipulaci druhými a instrumentální, odosobněný vztah k nim atd.²⁸

4.2.4 Společné neformální rozhovory

Další jev, který ztěžuje život nejen náhradním, ale i biologickým rodičům, je paradoxně rostoucí blahobyť. S ním výrazně klesá přirozená fyzická zátěž, pravidelný režim, množství společně stráveného času a rozhovorů. I když na první pohled by se mohlo zdát, že čím větší blahobyť, tím více zbude času na děti, výzkumy ukazují, že trend je právě opačný. Za posledních přibližně třicet let klesl počet večerních společných rozhovorů o 33 %, což podle výzkumníků znamená jejich praktické vymizení. Obsahy rozhovorů se zřejmě zredukuje na otázky či instrukce: "*Co bylo ve škole? ... Kup si zítra něco k jídlu.*"

²⁷ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

²⁸ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

Blahobyt také usnadňuje rozvody minimálně z ekonomického hlediska, vede k izolovanosti generací a jednotlivých členů rodiny v oblasti zájmů (každý poslouchá jinou muziku, sleduje jiné pořady v televizi ap.). Těžko lze docenit hodnotu neformálních rodinných rozhovorů, tj. těch chvil, kdy se rodina věnuje nějaké společné činnosti, nejlépe manuální práci a při tom se probírá, co slina na jazyk přinese - od rodiny, přes politiku, školu či sousedy, až po zážitky ze společných akcí. Ideální příležitostí je příprava jídla či práce okolo domu. Tyto rozhovory jsou totiž jedním z nejsilnějších výchovných prostředků, a jak ukazují výzkumy, mají zřetelný pozitivní dopad na pozdější životní spokojenost a kariérní úspěšnost.

Lidé spontánně více hodnotí školu, kroužky, poučování dítěte či morální formování, protože je stojí více energie a peněz. Nicméně děti jsou více formovány bezděčnými neformálními rozhovory (třeba na výletě, při práci), než případným kázáním v autě cestou na kroužek, jak se mají chovat ve škole a že nemají nosit poznámky. Neformální rozhovory jsou podceňovány, považovány za plkání, drbání a ztrátu času. Rodiče se jich bez výčitek vzdávají ve prospěch jiných aktivit, a to je chyba. (Bohužel tato chyba ze stejného důvodu postihuje i ústavní výchovu, kde si vychovatelé málo povídají s dětmi mimo formální akce.)²⁹

4.3 Oznamování pravdy

4.3.1 Oznamování původu dítěti

I když bylo napsáno nespočetně pojednání od nejlepších odborníků u nás i v cizině, přesto stále potkáváme žadatelé, kteří mají pokušení zkusit dítěti neřici pravdu o jeho původu. Důvodem je opět vcelku přirozená tendence - pokus zjednodušit dítěti vstup do života. Velice často tedy můžeme slyšet rétoriku: *"Nač to vše komplikovat? Když nebude vědět, že je adoptované, tak to má všechno jednodušší. Vždyť dětem zjednodušíme skoro vše - od obrázkových knihy, přes matematiku až po náboženství. Proč jim nezjednodušit otázku původu? Až bude dospělý, tak se s tím vyrovná mnohem lépe, než teď jako dítě."* Odpověď je ale prostá. Samozřejmě, že dítěti podáváme fakta tak jednoduše, aby to bylo schopno pochopit, ale lež není zjednodušení - naopak. Otázku identity není možno zamlčovat a překrucovat, protože to nefunguje v praxi. Je třeba se seznámit s praxí, s konkrétními příběhy lidí, abychom pochopili, proč je takové teoretizování mylné. Jestliže takto teoretizují žadatelé o náhradní rodinnou péči, pak je to známkou, že na přijetí dítěte nejsou dostatečně připraveni,

²⁹ O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

že potřebují více studovat. Tato teoretická nepřipravenost se totiž pak kombinuje a násobí do celých řetězců provázaných problémů. Jeden otec mi říkal: *"Já jsem byl rozhodnut mu to nikdy neříci, ale řekla mu to sousedka v šesti letech..."* Pak dítě neustále přesvědčoval, že není "cikán". Když si kluk chodil hrát k jedné cikánské rodině, tak mu rodiče zakazovali se i dívat na tento dům, když šli společně okolo, místo aby s tou rodinou navázali přátelské vztahy. Když výchovu přestal zvládat, tak dítě začal přemrštěně bít. Nakonec dali dítě zpět do ústavu. Z toho zase utíkal pryč... To není jedna chyba, to je celý řetěz vzájemně provázaných chyb. I v optimálním případě jsou to minimálně rodiče, kteří vědí o odlišném původu dítěte. Na ty klade zamlčování velké nároky a tento dvojí život zvětšuje vnitřní odstup od dítěte. Bohužel v praxi se dítě dozvídá pravdu o svém zatajovaném osvojení zpravidla v těch nejméně vhodných situacích - v hádce s rodiči, jako výsměch od třetích osob, vyslechne hovor, který nemělo slyšet, informace je použita v konfliktu, aby jej odzbrojila, vzala vítr z plachet a tak dala převahu protivníkovi atp. Zнала jsem případ, kdy se matka prořekla v hádce, když už dítěti bylo téměř třicet let. Došlo k těžké krizi, která vcelku trvale narušila jejich vztahy.

Ještě jako studentce se mi kamarád svěřil, že jeho táta asi není jeho biologickým otcem. Naivně jsem mu řekla, ať nevyšiluje, že mně je úplně jedno, jestli můj táta je mým biologickým otcem nebo ne, že jeho výchova se do mě obtiskla tak nesmazatelně, že by žádný případný biologický otec neměl šanci mu konkurovat ani v malém. Kamarád mi řekl: *"Ty tomu nerozumíš. Prostě celý dětství si říkáš, že modré oči máš po tátovi, a vlnité vlasy po mámě. Najednou se na tátu koukáš jako na cizího člověka. Najednou je to všechno jinak."* Bohužel měl pravdu. Dítě pak musí bořit či minimálně přehodnotit všechny představy, které o rodičích si vytvářelo. Každou musí vzít znova do mysli a vyhodnotit ji.

Ať toto přehodnocování dopadne jakkoli, je mnohem jednodušší a bezbolestné od začátku budovat přímočaře identitu osvojeného dítěte než v nějakém beztak krizovém období začít předělávat identitu normálního dítěte na "nenormální" - ze svých rodičů udělat cizí lidi a místo nich si vymyslet nějaké jiné biologické. Pro srovnání je to mnohem složitější než obnovit důvěru v člověka, na kterého jste naprosto spoléhali, že Vám nebude nevěrný nebo že vás nepodrazí. Jeden z důvodů, proč rodiče neoznamují dítěti jeho původ, je z části i jejich přání - mít už konečně klid. Mnoho rodičů začíná uvažovat o náhradní rodinné péči jen kvůli neplodnosti a nemožnosti mít vlastní děti. Nechtěná neplodnost je po psychické stránce těžší postižení, než se nezasvěceným lidem na první pohled zdá. Je to jakési subjektivně prožívané prokletí, které na páru leží celá léta jako černý mrak. Od adopce očekávají, že toto období definitivně skončí a oni budou moci zapomenout. Z toho důvodu mají pocit úlevy, když dítěti "nemusejí nic říkat". Nechtějí mu říci: *"Víš máme tě, protože jsme nemohli mít vlastní."* Když

ale mu nechtějí říci tuto pravdu, jakou pravdu mu mají říci? Tak mlčí a opět se objeví přirozená, nicméně přesto škodlivá tendence udělat za minulostí tlustou čáru.

Kromě toho minulost rodičů bývá někdy opředena nevyřešenými pocity viny: *"V sedmnácti jsem šla na potrat, pak jsme třináct let s manželem usilovali o dítě. Marně. Nemohu si odpustit, že jsem si zabila vlastní dítě."* Tyto pocity viny ani tak nevyplývají z případné skutečné morální viny, jako z aktuální životní frustrace - nemožnosti mít nyní dítě. Mají opět symbolický charakter a objevují se situačně podle nálady a stavu nositelky. Tak je třeba s nimi i zacházet - je to jakýsi teploměr momentálního stavu. Jde však o to, aby nevytvářely tabu a nebránily hovořit před adoptivním dítětem o jeho původu a identitě.

Podobně nefunkční obrannou může být strach z případné reakce dítěte: *"Jak to vezme?"* Ta vzniká, pokud rodiče mají sklon říci dítěti tuto pravdu jen jednou "až z toho bude mít rozum". I zde je třeba zdůraznit, že informaci o původu říkáme dítěti opakovaně od malička a prezentujeme ji jako něco, na co můžeme být hrdí. Můžeme být hrdí na to, že jsme se všichni tři našli. Vždyť i rodiče se museli "najít" a před tím se neznali. U zdravě fungujících párů vidíme, že si čas od času připomínají chvíle, kdy se seznámili, kdy se do sebe zamilovali atp. Stejně tak si musejí rodiče opakovat s dítětem v náhradní rodinné péči připomínat příběh jeho příchodu do rodiny a věnovat jej stále stejnými i stále jinými detaily. Pro dítě to musí být asi tak triviální informace, jako že má dvě ruce.³⁰

4.3.2 Předškolák – sdělení faktu

Věk předškolní je údobím hry a hravosti a dítě ještě žije ve světě fantazie, ve světě svých představ a má občas potíže s odlišením toho, co se skutečně přihodilo a co vytvořila jeho fantazie. Toto vše vstupuje do hry jak u dětí, které vyrůstají v biologické rodině, tak u dětí, které vyrůstají v pěstounské či adoptivní rodině. To vše však může vytvářet – vedle možných nedorozumění mezi dítětem a rodiči – také možnost či možnosti a vhodné podmínky pro to, abychom dítěti sdělili pravdu o jeho situaci, o tom, že je osvojené či svěřené do pěstounské péče. Tyto pojmy jsou ovšem pro dítě ještě příliš složité a není třeba, aby se v odlišných formách náhradní rodinné péče vyznalo a orientovalo. Důležité je, aby vědělo, že se sice svým rodičům nenarodilo, ale že si je rodiče vybrali a přijali je za své. A tak vznikla jejich rodina, jejich nová rodina, kde má dítě svůj stabilní domov, svou jistotu a bezpečí.

Způsobů, jak tuto okolnost dítěti sdělit, je více. Na jedné straně lze zcela obecně konstatovat, že některým rodičům se jejich dítě narodí (nejprve vyrůstá u maminky v bříšku a pak mu v

³⁰ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

porodnici pan doktor a sestřičky pomohou dostat se z břicha ven), a někteří rodiče si své dítě sami vyberou, protože některé paní, kterým se dítě narodilo, se o dítě starat nemohou – jsou nemocné a o děťátko by se nemohly dobře postarat. Na straně druhé můžeme vyprávět dítěti pohádku o tom, jak byla jednou taková holčička (či chlapeček) jako ty a ten se narodil jedné paní, která se nemohla o ní (něho) starat, ale přála jí (jemu) dobrou a hodnou maminku a když se taková našla, vzala si (s tatínkem) holčičku (chlapečka) k sobě domů a všem jim bylo dohromady dobře. A právě tak to bylo u nás – můžeme dodat někdy později. Vždy by ovšem mělo takové vysvětlení být přiměřené chápání dítěte, mělo by mít jasnou dějovou linii a dítě by nemělo být přetěžováno či zahlcováno zbytečnými detaily. Rovněž by měla být vzata v potaz dosavadní historie a zkušenost dítěte. Jiná situace vznikne tam, kde si rodiče přivedou do rodiny tříleté či starší dítě, jiná tam, kde dítě vyrůstá v rodině od nejútlejšího dětství.

I tak však nemusí být takové jednoduché vysvětlení pro náhradní rodiče lehkou záležitostí. Mnohdy se stává, že zatímco předškolní dítě „bojuje“ o svou autonomii a snaží se iniciativně ve svém světě prosadit, jeho osvojitelé či pěstouni „bojují“ o svou identitu, své autentické rodičovství. A to bývá mnohdy obtížné zejména tam, kde přetrvává nedořešený vnitřní konflikt či pocit viny (povětšinou zcela zbytečný a neodůvodněný), že nemohou naplnit své biologické rodičovství. A zde je dobré si znovu uvědomit, že z hlediska dítěte je rodičem ten, kdo se o ně otcovsky a mateřsky stará, kdo se k němu jako matka a otec chová. To je pro dítě v této době to nejdůležitější: mít své lidi, „svou mámu“ a „svého tátu“, popřípadě i babičku, dědečka a další příbuzné. Rodiče však jsou těmi, kdo kladou základy jeho jistoty, důvěry, pocitu bezpečí, sebedůvěry, autonomie a budoucí identity.

Identita vlastně znamená být sám sebou - vědět, kdo jsem, kým jsem, kam patřím, ke komu či k čemu se hlásím. A aby dítě mohlo toto vše později v životě, většinou v době dospívání, získat, musí mít možnost opřít se o někoho, kdo sám sebe již našel, kdo ví, kým je a oč usiluje. V našem případě tedy potřebuje rodiče, který zcela přijal své „náhradní“ rodičovství s plným vědomím, že toto rodičovství není ničím méněcenným, méně kvalitním, méně dokonalým než rodičovství biologické, ale je něčím svébytným, unikátním, jedinečným, něčím, co je v jiném smyslu dokonalé, kvalitní a právě pro toto dítě nezbytné.

Snaha předstírat, že tomu tak není – že toto naše dítě se nám narodilo jako většině ostatních kolem nás – je úsilím, které se jen velmi obtížně zbavuje břemene úzkosti a nejistoty, která pramení z toho, že sami víme, že „ve skutečnosti“ tomu tak není. A někde v hloubi duše tušíme, že nás neohrožuje nějaké neznámé nebezpečí, ale to, že by mohl vyjít najevo skutečný

stav věcí. Utajovaná pravda spoutává tím, že vše, co přichází, může znamenat, že by mohla být leckdy nevhodným a nečekaným způsobem zveřejněna a sdělena našemu dítěti, před nímž jsme ji až doposud utajovali. I zde platí, jako kdekoliv jinde v procesu výchovy, že z pravdou si nelze zahrávat. Pravda sdělená včas, vhodným způsobem, s láskou a porozuměním nespoutává, ale naopak osvobozuje. Především „náhradní“ rodiče, ale v důsledku i dítě, které zná svou situaci a nemůže být zaskočeno tím, že se jednoho dne dozví, že ti nejbližší, nejspolehlivější a nejmilovanější mu v takovéto důležité věci lhali.³¹

4.3.3 Období nevděku na prahu dospělosti

S hledáním identity souvisí jev, na který by rodiče také měli být připraveni. Je to období na prahu mladší dospělosti (cca 24 let), které by se dalo popsat jako jakási fáze nevděku. Pokud použijeme vzletné přirovnání, je to, jako když Honza vyrazil do světa. Za rodnou vískou se posadí na pařez. Otevře si svůj raneček, který dostal od rodičů na cestu, a přemítá nad ním, zda opravdu dostal buchet dost či ty "správné buchty". Najednou si uvědomí, že pořádně neumí jazyky, že jej rodiče měli více honit do hodin klavíru, že doma bylo citové prázdno nebo naopak citové vydírání, že vystudoval školy, které jsou mu k ničemu, že rodiče měli tu a tu špatnou vlastnost, kterou jej trvale poznamenali, kdyby jej nechali v děcáku, tak se mu nestalo to či ono atd. Když rodiče slyší tyto výtky, tak je to bolí a mají pocit, jejich děti jsou nevděčné, že oni pro ně udělali, co mohli nejlepšího.

Je třeba si uvědomit, že tato fáze je dočasná a provází náročné období dítěte, kdy se musí postavit na vlastní nohy a definitivně se odpoutat od rodičovského servisu. Časem si uvědomí, že již definitivně musí žít samo za sebe. Ohlížení se zpět mu sice může pomoci pochopit sama sebe, ale jeho cesta vede jen dopředu a k dispozici je jen to, co má nyní. Agrese vůči rodičům je jen jinou formou agrese vůči vlastní minulosti, tedy forma sebenenávisti. S přijetím vlastní omezenosti přichází i přijetí rodičů. Pochopení pro tuto fázi zrání pomáhá rodičům na ni i adekvátně reagovat. Je totiž nebezpečí, že se nechají zatáhnout do nekonečné manipulativní hádky stylu - obvinění a obhajoba: "*Mé dětství bylo hrozné.*" "*Ne, tvé dětství bylo dobré. Mnoho jiných je na tom mnohem hůř.*" atd.

Nejrychleji tyto existenciální pocity dětí zastaví upřímně míněná omluva či podmíněná omluva ze strany rodičů: "*Jestliže jsem ti tímto opravdu ublížil, tak se ti omlouvám. Nikdy jsem nechtěl svému dítěti ublížit.*" A pak nechat dítěti čas, aby se smířilo se svými obtížemi. Pokud s výtkami dítě opakovaně přichází, pak je to známka, že tyto pocity jsou symbolicky navázány na jinou oblast jeho životního selhání. V těchto případech si rodiče musejí dát

³¹ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

pozor, aby se nestali obětí citového vydírání: *"Co tě trápí, proč se k tomu pořád vracíš. Vždyť vidíš, že s tím dnes už nemohu nic dělat."* *"Ale mohli byste to částečně napravit, kdybyste mi koupili byt."* Je zbytečné dodávat, že na tuto manipulativní hru se nepřistupuje i za cenu naštvání a dočasného uražení dítěte. Je totiž třeba si být vědom, že od jistého věku dítěte je třeba chránit spíše rodiče před dětmi, než děti před rodiči, protože s věkem se rodiče stávají slabšími než děti. Toto období však není jediná možnost, kdy se objevuje desinhibovaná agrese vůči rodičům. V tomto období na prahu dospělosti je ale navázaná na vznikající identitu dospělého člověka.³²

4.3.4 Neočerňovat biologické rodiče

Další přirozeným, i když velmi škodlivým sklonem náhradních rodičů je očerňování biologických rodičů. Ať biologičtí rodiče byli jakýkoli, přesto dítěti se snažíme vštípit obraz, který je pozitivní, při nejhorším nezaújatě neutrální: *"Víš, oni museli mít hodně zlé dětství, protože normálně se rodiče ke svým dětem takto nechovají. Život je prostě složitý. To poznáš sám, až budeš velký."* Jinými slovy můžeme odsoudit jejich činy, poukázat na jejich omezené schopnosti, ale neočerňujeme je jako lidi. Jinak v dobré víře v dítěti budujeme identitu *dítě zlých rodičů*. Velmi nebezpečné jsou vazby, kdy dítě nutíme do volby *"bud' náhradní, nebo biologičtí rodiče, ale nemůžeš mít rádo obě strany."*

K tomu je třeba poznamenat ještě jeden důležitý fakt. Dítě biologické rodiče třeba nikdy nevidělo, proto si musí vytvořit jejich obraz, tzv. mentální reprezentaci, na základě zkušeností s fyzicky přítomnými náhradními rodiči. To nejsou dva nezávislé obrazy, ale naopak oba tvoří v hlavě dítěte jeden systém, který je navíc provázaný i s vlastní identitou. Jakýkoli útok na biologické rodiče je tedy zároveň útokem na charakteristiky náhradních rodičů a i své sebepojetí. Náhradní rodiče sice od malička chtěli v dětech vybudovat schéma: *"Biologičtí rodiče byli zlí, ale my náhradní jsme hodní,"* ale tato schémata jsou psychicky vratká. Snadno se překlápí do opačného schématu: *"Biologičtí rodiče jsou idealizováni, ale náhradní jsou zlí a unesli mě."*

Případné krize se lehce překlápí do agrese a nenávisti vůči náhradním rodičům. Tedy náhradní rodiče by se měli vystříhat jakéhokoliv pokušení začít soupeřit s nepřítomnými biologickými rodiči stylem *"bud' my a nebo oni"*.³³

³² Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

³³ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

4.4 Hledání identity jako celoživotní úkol

4.4.1 Hledání identity

Je třeba konstatovat, že ne všechny výchovné problémy je možno převést na problémy identity. Nepřímou známkou, že se jedná o poruchy související identitou, je koincidence problému s určitým věkem dítěte, zejména s pozdní pubertou a adolescencí. Nicméně problémy identity jsou podceňované, rodiče jim málo rozumí a bývají často i špatně diagnostikované (mýtus špatných genů). Především pro normální lidi jsou záhadné a nepochopitelné existenciální stavy, ve kterých se často potácejí děti s ranou deprivací z ústavů či nefunkčních rodin. Energie rodičů se pak upíná na boj s vedlejšími negativními příznaky (extremismus, krádeže, toulání ap.), aniž jsou schopni nahlédnout úzkosti, prázdnotu či pocit ztracenosti, který to vše vyvolává.

Moderní společnost mnohem méně než dříve určuje jedinci místo v životě. Tato svoboda volby však často spíše hraničí s blouděním a pocity ztracenosti, než že by byla zdrojem nějakého psychického naplnění a uspokojení. Je zcela pochopitelné, že toto nové životní prostředí klade specifické nároky na každého z nás. Problém je v tom, že čím méně máme jakýkoli problém zvládnutý sami, tím méně jsme schopni s ním pomoci druhým či našim dětem. Konflikty dětí s jejich identitou tak mohou být jen zrcadlem našich neřešených existenciálních pochyb. Bohudík i touto bolestnou cestou nás mohou děti obohatit - přivedou nás k lepšímu pochopení nás samotných. Zkrátka hledání vlastní identity a životní cesty je náš celoživotní a zároveň každodenní úkol.³⁴

4.4.2 Trestná činnost dětí z DD

V České republice žije, podobně jako v jiných evropských zemích 1–2 % dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu. Nejde tedy o zanedbatelná čísla – počty dětí bez rodinného zázemí představují v naší populaci přibližně 18 až 20 tisíc. Vezmeme-li v úvahu poznatky z dlouhodobých výzkumů (vysoká, takřka šedesátiprocentní trestná činnost chlapců a dvacetiprocentní trestná činnost děvčat vyrůstajících od útlého dětství v ústavních zařízeních), je zřejmé, že výdaje na ústavní péči nekončí odchodem dětí z dětských domovů a dalších ústavních zařízení pro mládež. Bylo by však chybou vinit z trestné činnosti těchto mladistvých a mladých dospělých ústavní zařízení nebo jejich pracovníky. Kdyby děti v

³⁴ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

ústavech zůstaly, nedopustily by se s největší pravděpodobností trestné činnosti, pro niž jsou v opačném případě stíhány. Na vině nejsou ústavní zařízení, ale nedostatek včas poskytnutého rodinného zázemí, které by děti připravilo na vstup do běžného, dospělého života a přitom tento přechod nevázalo na uměle stanovenou kalendářní dospělost, ale uvádělo děti do života zvolna, postupně a již od samého dětství. Opomíjení prevence, a v tomto případě přímo nerespektování principu preambule úmluvy, že „v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění“, je jádrem oné chybné filozofie v přístupu k péči o děti a rodiny.³⁵

4.4.3 Dům na půli cesty

Dětské domovy a ústavy všeobecně v žádném případě nemohou plnohodnotně zastoupit rodinu. V důsledku toho mladí lidé, kteří po dosažení plnoletosti ústavy opouštějí, velmi často končí jako bezdomovci. Proč? Jednoduše proto, že se o sebe neumějí postarat. V ústavech je o ně dokonale pečováno. Mají pravidelně navařeno, mají pravidelně vypráno, dostávají kapesné, nemusejí se o nic starat. Téměř vše za ně udělá někdo jiný. Odchod z ústavu je proto pro ně velmi obtížný. Téměř ze dne na den se ocitnou v tvrdém světě dospělých, kde se o sebe musí postarat sami, kde to za ně najednou neudělá někdo jiný. To oni si musí sehnat práci, to oni musí platit nájem, oni si musí navařit, vyprat si. A to je spousta činností, které mladý člověk z rodiny zvládá (nebo mu pomůže rodina), ale mladý člověk z ústavů ne, protože ho to nikdo nenaučil.

Pomocnou ruku těmto mladým lidem nabízejí tzv. *domy na půli cesty* - tedy zařízení, ve kterých nacházejí přechodné bydlení, nejčastěji v délce jednoho roku. V domech na půli cesty se učí zvykat na svět za zdmi ústavu. S pomocí sociálních pracovníků si hledají práci, za kterou dostávají řádně zapláceno, učí se hospodařit s vydělanými penězi, učí se plnit povinnosti, které s sebou přináší svět dospělých (placení nájmu, inkasa, pojištění), učí se přebírat odpovědnost za své činy. To vše pod ochranou lidí, pracovníků Domů, kteří jej nenechají spadnout až na dno. Jednoduše řečeno, mladý člověk se v domech na půli cesty učí samostatnému životu. Tak, aby po odchodu z Domu nepotřeboval berličku státu, aby se stal plnohodnotným občanem, který pracuje, který odvádí daně, který žije tak, jak se má.

Dům na půli cesty není léčebna, ani „jakési“ pokračování dětského domova. Také to není místo, kam by si mladý člověk jen odskočil ze svého „normálního života.“ Dům na půli cesty nabízí bydlení a práci na plný pracovní úvazek za předem sjednaných podmínek, které musí být klientem respektovány, jinak by byl celý pobyt kontraproduktivní. Obyvatelé Domu

³⁵ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

tvoří dynamickou skupinu, v níž se učí respektovat názor druhého, přiměřeným způsobem řešit konfliktní situace, učit se žít vedle sebe...³⁶

³⁶ Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

2 PRAKTICKÁ ČÁST

- terénní praxe: Dětský domov –Ke Tvrzi 235, Pardubice

Dětský domov v Ke Tvrzi 235 v Pardubicích je příspěvkovou organizací Pardubického kraje. Leží v klidové části města, která je v těsném sousedství historického a obchodně společenského centra. Z této polohy vyplývají velmi dobré možnosti kulturního, sportovního a společenského vyžití. Výhodou je blízkost škol i zařízení pro volnočasové aktivity. V dětském domově mají vlastní saunu, kuželkovou dráhu, cyklistickou stezku, víceúčelové hřiště, pískoviště, průlezky, rekreační a odpočinkové plochy.

Dětský domov v roce 2005 oslavil 90 let své existence. V roce 1915 byla Okresním úřadem v Pardubicích zakoupena vila z pozůstalosti JUDr. Leonidase Lhoty a od té doby dosud složí pouze dětem.

V dětském domově žije kolem 40 dětí v pěti rodinných skupinách ve věku od 3 let do ukončení přípravy na budoucí povolání, nejvýše do 26 let. Pardubickému Dětskému domovu je udělena výjimka MŠMT, pro případ že počet dětí překročí 40, protože v rodinné skupině může být maximálně 8 dětí na 1 vychovatele. Ale počet dětí se neustále mění.

V Pardubickém kraji je šest dětských domovů:

- DD Pardubice – 5 rodinných skup.
- DD Holice – 3 rodinné skup.
- DD Polička – 2 rodinné skupiny
- DD Moravská Třebová – 2 rod. skup.
- DD Dolní Čermná – 2 rod. skup.
- DD Horní Čermná - 3 rod. skup.
- a jeden Soukromý dětský domov v Radhošti (Je 100% dotován Pardubickým krajem. Soukromý dětský domov je jedna velká pěstounská rodina a čítá 12 dětí. Provozují ho manželé Ochovi.)

2.1 Charakteristika a struktura dětského domova

V pedagogickém úseku pracují kvalifikovaní pedagogičtí pracovníci. Celkem deset vychovatelů, zástupce ředitelky a ředitelka. Denní péči zajišťují v pěti rodinných skupinách. Za vedení rodinné skupiny odpovídají dva kmenoví vychovatelé – kteří jsou dětmi nazýváni „Této“ nebo pokud je vychovatelem muž tak „Strejdo“. Rodinná skupina má k dispozici vlastní obývací pokoj, vybavený sedací soupravou, stolem, židlemi, audiovizuální a výpočetní technikou, nábytek pro uložení školních potřeb, hraček a pomůcek. Ve třetí rodinné skupině je kuchyňka s ledničkou, elektrickým sporákem, mikrovlnou troubou – po dohodě vychovatelů je k dispozici všem dětem. Ostatní prostory jsou společné: klubovna s knihovnou, pokoje dětí s lůžky, pokoj vychovatelů, kuchyň s jídelnou, sauna, pingpongová herna, šatna, botárna, koupelny a WC.

Nepedagogickými pracovníky jsou tři asistentky pedagoga (pomocné noční vychovatelky). Administrativu a hospodaření zabezpečují ekonomka, hospodářka a sociální pracovnice. Provoz stavování zajišťují 3 kuchařky. Další pracovníci – 1,75 uklízečka, 1 správce a řidič, 1 pracovnice švadlena – prادلena.³⁷

2.2 Organizační zajištění spolupráce pracovníků dětského domova s osobami odpovědnými za výchovu

Kontakt uskutečňují pedagogičtí pracovníci a sociální pracovnice. Všechna jednání mají za cíl nalézt prospěch svěřených dětí. Návštěvy se zapisují v Knize návštěv a v Návštěvním lístku dítěte, vychovatelé podrobnosti zapisují do pedagogických deníků dětí. Písemný a telefonický kontakt zajišťují především sociální pracovnice a ředitelka. Osoby odpovědné za výchovu informujeme i vyzýváme k projednání věcí zásadní důležitosti. Práva a povinnosti pracovníků zařízení upravují zákoník práce, Pracovní řád pro zaměstnance škol a školních zařízení, čj. 14 269/2201-26 a zákon č. 109/2002 SB., §18.

2.3 Postup při přijímání, přemísťování a propouštění dětí

Za přijímání, přemísťování a propouštění dětí zodpovídá ředitelka dětského domova, případně sociální pracovnice nebo zástupce ředitelky. Přijímání nových dětí je možné po písemném odsouhlasení Diagnostického ústavu v Hradci Králové s těmito dokumenty: pravomocné soudní rozhodnutí, osobní list, rodný list, občanský průkaz, potvrzení o

³⁷ Vnitřní řád Dětský domov Pardubice, Ke Tvrzi 235

bezinfekčnosti, atd. Dále z dítětem do Dětského domova přichází i zdravotní a školní dokumentace a poslední vysvědčení, kartička zdravotní pojišťovny, zdravotní a očkovací průkaz.

V zájmu dětí je potřebná spolupráce především s Diagnostickým ústavem v Hradci Králové., příslušným sociálním pracovníkem, který pracoval s danou rodinou a soudem. Dále dětský domov pracuje se školou, lékařem a s osobami odpovědnými za výchovu.

Dětem propuštěným z dětského domova, kteří se nevracejí zpět ke své rodině a jsou starší 18 let, je zajištěna pomoc podle vnitřního předpisu o věcné pomoci. Většinou se jedná například o ložní prádlo, ručníky, sadu nádobí, rádio nebo jiné předměty, které bude dítě odcházející z dětského domova dříve či později potřebovat.

Pokud se dítě vrací zpět do rodiny, putuje s ním zpět i jeho osobní dokumentace, ne však osobní karta z dětského domova a diagnostické materiály z Diagnostického ústavu.

2.4 Co se vše se děje než dítě přijde do dětského domova

Většinou přijde do problémové rodiny sociální pracovníce na podnět, který byl dán na Sociální odbor a musí ho prošetřit. Tento popud může přijít od kohokoliv z okolí rodiny, buď od učitelky (zhoršení prospěchu ve škole, nekázeň, neobvyklé chování atd.) či od dětské lékařky (neobvyklé zranění, starší podlitiny – modřiny = týrání), nebo na popud sousedu v domě, kteří upozornili na neklid v bytě, zanedbané a hladové děti atd.

Sociální pracovníce podmínky v rodině prošetří a delší dobu rodinu monitoruje. Pokud se podmínky v rodině nelepší a připomínky, které dává sociální pracovníce nejsou brány rodiči v potaz a plněny, nebo pokud je dítě ohroženo na životě je odebráno z rodiny.

Z rodiny dítě starší 3 let putuje do Diagnostického ústavu, kde je po dobu 2 měsíců diagnostikováno a navštěvuje zde i školu. Závěrečná zpráva z Diagnostického ústavu obsahuje: sociální anamnézu, hodnocení kmenové školy (z místa bydliště) a školy v Diagnostickém ústavu, hodnocení vychovatele, psychologické vyšetření a hodnocení etopeda (etopedie – vědní obor zkoumající otázky sociálně narušené mládeže, zejména jejich výchovu, vzdělávání, sociální narušenost aj.)

Pokud sociální pracovníce v rodině dítěte zjistí závažné důvody proč by dítě nemělo zůstat v rodině (např. týrání, zneužívání, opakované záškoláctví), požádá soud o předběžné opatření a odebere dítě z rodiny a umístí ho do ústavní péče. Toto se děje jen ve výjimečných případech.

Diagnostický ústav po diagnostice rozhodne kam dále dítě bude umístěno. Buď putuje do dětského domova nebo do dětského domova se školou. (to je bývalí Léčebně výchovný ústav). Děti mladší 3 let putují do kojeneckého ústavu. Nejbližší Kojenecký ústav je ve Vesce. Do nového zařízení putuje dítě s diagnostickým vyjádřením, které pak usnadňuje práci pedagoga s dítětem.

I přes odebrání dítěte z rodiny sociální pracovnice dál navštěvuje rodiče dítěte a snaží se o nápravu a návrat dítěte zpět do rodiny. Pokud sociální pracovnice shledá prostředí v rodině, i bez přítomnosti dítěte za dobré a snahu rodičů o navrácení dítěte zpět domů za dostatečnou, tak rodiče mohou jejím prostřednictvím požádat o návštěvu dítěte či uvolnění dítěte na návštěvu na celý víkend nebo na prázdniny. Pokud dítě nesouhlasí či nechce jet na víkend za rodiči z jakéhokoliv důvodu je jeho názor absolutně respektován a je mu vyhověno.

„Při rozhovoru s paní ředitelkou mi bylo podáno mnoho důkazů, že její role je někdy nezáviděhodná a že se opravdu pohybuje na tenkém ledě. Do úzkých jí zahánějí jak rodiče, tak děti, ale ona se opravdu snaží vše řešit ve prospěch dítěte.“

„Například mi řekla, že sociální pracovnice shledala v původní rodině dobré podmínky na to, aby dítě mohlo navštívit o víkendu své rodiče. Rodiče s tím souhlasili, ředitelka dětského domova s tím souhlasila, dotyčné dítě se těšilo a v pátek mělo sbaleno. Rodiče se dostavili a navštívili ředitelnu, kde musí podepsat papír, že za dítě mimo dětský domov přebírají veškerou zodpovědnost. Tam rodiče vysvětlují p. ředitelce, že si dítě s sebou nemohou vzít z takového či onakého důvodu a ať mu to řekne a pokusí se to svést na někoho či na něco jiného. Ale v takových případech je nejlepší říci pravdu a tu děti snáze přijmou od rodičů i když není příjemná.“ „Někdy já musím učit rodiče jak mají vlastně jednat se svými dětmi.“ Ale jsou i opačné případy, že dítě nechce na víkend ke své rodině a tak je jeho přání respektováno a stráví víkend v dětském domově, kde je vždy nějaká aktivní zábava.

2.5 Organizace výchovně vzdělávacích činností v dětském domově

„Výchovně vzdělávací činnost dětského domova jsou stanoveny § 12 zákona č. 109/02 Sb. Dětský domov pečujeme o děti s nařízenou ústavní výchovou nebo předběžným opatřením bez závažných poruch chování podle jejich individuálních potřeb. Plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.“³⁸

³⁸ Vnitřní řád Dětský domov Pardubice, Ke Tvrzi 235

Náplní výchovných, vzdělávacích a sociálních úkolů je například – naučit děti základním hygienickým návykům (umýt si ruce po návštěvě WC, pravidelná očista těla – stříhaní nehtů, ale i pravidelné koupaní), dále pak kultura stolování, samo-obslužnost (naučit si zavázat tkaničky, uklidit si po sobě oblečení nebo u větších dětí dát si prádlo oblečení či uklidit si pokoj). Mezi sociální úkoly se řadí naučit dítě chování ve skupině (navázat nové přátelství, vyjit vstříc příteli, pomáhat si navzájem, ale i řešit problémy, které přináší život atd.)

„Dostala jsem svolení od paní ředitelky nahlédnout do osobního listu a karty dítěte kde jsou osobní údaje dítěte a program rozvoje osobnosti. „

„V osobním listu je opravdu vše – od iniciálu dítěte, přes jména rodičů a jejich povolání či jména sourozenců (jejich počet a zda jsou také v dětském domově či si vedou už svůj vlastní život). Pak dále kde navštěvovalo dítě školu, či dětského lékaře, či jaké má trvalejší nemoci ale i jiné důležité údaje.“

„Toto je zpráva sociální pracovníce z rodiny odkud bylo dítě odňato.“ „Causus socialis“ – špatná péče, zanedbání a týrání „

„Velmi špatné bytové podmínky, život a zdraví ohroženo (rozbité zásuvky). Dlouhodobě špatná situace. Rodiče se nestarají, zdržují se mimo domov, často se opijí. Děti jsou bez dozoru, starší se starají o mladší (5 let a 4 měsíce). Děti nemají co jíst. Byt je „úděsný“ zanedbaný, špinavý, studený, zapáchá a pokoj dětí vypadá spíše jako smetiště.“

Osobní karta dítěte obsahuje více psychologický profil, sociální chování, motorické dovednosti, klady i zápory dítěte. Je to takový ucelený přehled o chování, vyjadřování, dovednostech, ale i oblíbených činnostech dítěte, či naopak věcech, které dítě dělá nerado. Teta která má to dané dítě na starosti jednou za určitý čas vyplní tuto kartu, kde hodnotí jak se dítě rozvíjí a pokud jsou „nějaké“ nedostatky – např. dítě zapomíná si před jídlem umýt ruce, tak si dá ona sama za úkol tento nešvar odbourat.

Příklady z osobní karty dítěte:

Osobní hygiena - dítě ji zvládá bez problému, nemusí se mu připomínat, můj další cíl snaha o udržování zevnějšku – zájem o módu či o účesy, atd.

Stolování – používání příboru zvládá bez problému

Koníčky, zájmy, kroužky, sport – ráda si čte, staví puzzle, ze sportu – jízda na kolečkových bruslích, navštěvuje hodiny plavání a tance, chci ji naučit jízdě na kole

Seberealizace ve skupině – je tichá, v rodinné skupině nevyčnívá, spíše se podrobí většině než aby se snažila prosadit svůj zájem či názor. Moje snaha bude toto změnit – dotazy co ona by chtěla a ať se nebojí říct co chce, protože má na to právo a my její názor budeme respektovat

Konfliktnost – není vůbec konfliktní, raději ustoupí a nechá za sebe rozhodovat. Znovu snaha o prosazení sebe sama

Kontakt s rodinnou – sama není aktivní, stesk po rodině není velký jen v určitých situacích.

Vztah k osobním věcem – své osobní věci si hlídá a váží si jich, nemá destruktivní sklony

Reálná představa o hodnotě peněz – kapesné utrácí za sladkosti a jiné zbytečné věci, nemá představu kolik stojí chleba či jízdní kolo. Chtěla bych toto změnit a naučit ji šetrnosti.

Základní organizační jednotkou je rodinná skupina.

Výchovně vzdělávací činnosti se řídí týdenním programem, ty se odvíjejí od ročního plánu. Důraz je kladen na všestrannou a harmonickou výchovu a přípravu dětí na občanský život v duchu zdravého životního stylu s pozitivním životním nábojem bez návykových látek. Při výchově je kladen důraz na upevnění a rozvíjení mezilidských vztahů a je odsuzováno a potrestáno chování jako šikana, intolerance a agrese. (Potrestání není fyzické ani psychické, ale musí se dítěti říct co udělal špatně a že to není správné. Pokud se chování dítěte nezmění a narušuje chod rodinné skupiny je posláno dítě na rediagnostikaci do Diagnostického ústavu a tam je rozhodnuto zda se dítě vrátí zpět do dětského domova a nebo půjde do výchovného ústavu.³⁹

Při výchově je důraz kladen na pochvalu a povzbuzení za sebemenší úspěch. Kmenové tety se snaží o příjemné mikroklima s vědomím, že většina problémů je řešitelných dobrou komunikací.

Týdenní program sestavují kmenové vychovatelky vedené vedoucí vychovatelkou, která určuje strukturu denních činností – doprovázení dětí do mateřské školky a doprovázení dětí na prvním stupni základní školy, dále pak na zájmové kroužky či účast dětí na programu mimo dětský domov, setkávání dětí z jiných dětských domovů a zapojení do soutěží pořádaných jinými dětskými domovy a nebo diagnostickým ústavem, rekreace dětí v létě či v zimě a podobně.

„ Co se týče týdenního programu či programu na delší časový úsek, děti se opravdu nenudí. Pokud o víkendu neodjíždí za rodiči, tak skoro každý víkend je čeká nějaká zajímavá činnost. Např. Kuželkový turnaj mezi jednotlivými dětskými domovy z Pardubického kraje, nebo část dětí jede do Prahy na Pohádkovou Prahu, kde navštíví památky, muzea a večer třeba Lední revue, nebo další víkend se zase v Hradci koná přebor mezi dětskými domovy v plavání.

³⁹ Vnitřní řád Dětský domov Pardubice, Ke Tvrzi 235

Po dobu mojí praxe děti měli každý víkend opravdu pěkný program, že jsem si až říkala, že já jako dítě jsem neměla „takhle akční rodiče“.

„V týdnu při denním programu mají děti hlavně kroužky – jako fotbal, tanec keramika, angličtina, plavání, na ty je doprovází kmenová teta pokud jsou mladší, nebo pokud jich na stejný kroužek dochází víc a jsou-li samostatní, tak mohou i sami. V denním programu je i školka na společné aktivity celé rodinné skupiny a to například bruslení na Matičním jezeře, či bobování v přílehlém parku. Nebo také kmenová teta může vzít půlku své rodinné skupiny na nákupy, když některé dítě něco potřebuje na sebe.“

Děti nejsou podle mě úplně odtržené od reality a oni moc dobře vědí co se děje „tam za zdí“, ale pocit bezpečí, který se jim snaží personál dětského domova dát je možná až moc horlivý. Nechci jejich práci znevažovat, ale možná tím že děti mají program skoro dopodrobna nalinkovaný, je v nich „utlučena“ jakoukoliv kreativita či samostatnost, protože přece tety něco vymyslí co se bude dělat o víkendu nebo o prázdninách či v týdnu. Možná kdyby se tety oprostily od svázanosti tohoto aparátu a zeptali se dětí, co chtějí dělat, dostaly by nové nápady na akce a byli by přímo od zdroje. Na druhou stranu chápu, že personál nemůže takovouto anarchii a „vládu dětí“ dopustit, ale pak je v tom ten „zakopaný pes“ a děti si sami nedokážou najít smysluplnou aktivitu a ve volné chvíli zlobí a vymýšlejí blbosti.

Organizace zájmových činností

Aktuální zájmová činnost je vedena v Přehledu zájmové činnosti pro školní rok. Je ve všech rodinných skupinách, během roku je aktualizován.

Děti se podle vlastního výběru a korekce pedagogických pracovníků zapojují do kroužků škol, institucí a pořádajících organizací. Děti navštěvují taneční kurzy, plavecké kurzy a jsou členy Sokola, či fotbalového klubu v Pardubicích. Při zájmové činnosti využívají děti blízkost lázní, zimního stadionu, Domů dětí kde navštěvují různé kroužky, divadla, kulturních a ostatních společenských a sportovních zařízení města Pardubic. Děti se účastní také akcí, pořádaných mimo Pardubice. Výběr dětí je v kompetenci vychovatelů.

Po splnění školních povinností (povinná hlasitá četba, vypracování domácích úloh, příprava na vyučování, kontrola Žákovské knížky) jsou využívány hry, hračky, knihovna, široká videotéka sbírka CD, DVD a audiokazet, počítače. V areálu dětského domova je sauna, zelené plochy k rekreaci a odpočinku ke sluneční a sportování, víceúčelové hřiště, kuželková dráha, cyklistická stezka, průlezký, pískoviště, dřevěné domečky, dřevěný vláček, lavičky, ohniště a lavičky. Děti využívají sportovní potřeby, kola, koloběžky, trojkolky, skateboardy, kolečkové brusle, kuželky, lyže, brusle, boby.

Systém prevence sociálně patologických jevů.

V dětském domově pracuje pedagogický pracovník – odborník na drogovou prevenci. Minimální preventivní protidrogový program je prolínán do výchovné činnosti.

2.6 Organizace péče o děti v dětském domově

Zařazení do rodinné skupiny:

Bez ohledu na pohlaví a věk jsou děti zařazeny do jedné ze pěti rodinných skupin. Jsou-li vytvořeny podmínky, pak sourozenci jsou umístěni v jedné skupině.

Ubytování:

Dětem je přidělen pokoj a lůžko – starší děti odděleně dívky a chlapci, menší děti, případně sourozenci, sdílí společnou ložnici. Každé z dětí dostane svůj prostor k uložení osobních věcí a školních potřeb ve skříňkách v pokojích, hernách nebo šatně.

Materiální zabezpečení:

Prádlo, ošacení a obuv ve spolupráci s kmenovými vychovateli zajišťují asistentky pedagoga, věci v užívání jsou uloženy v pokojích či šatně, rezervní v příručních skladech a jsou evidovány šatními lístky. V rámci přípravy na budoucí život se děti individuálně z rozhodnutí pedagogů spolupodílejí na péči o vlastní věci. V koupelnách jsou dětem k dispozici automatické pračky, sušička, v pokojích a hernách lze na žehlících prknech s usušeným prádlem dál manipulovat a žehlit. Ve společenské místnosti je také k dispozici šicí stroj.

Potřeby pro vzdělávání, zájmovou činnost, sport, turistiku, rekreační činnost a jiné jsou v hernách rodinných skupin, nebo v místech určených k uložení jednotlivých sbírek (videotéka, knihovna, sklad sportovních potřeb, kolárna, garáž, altán zahradního nářadí, sauna, dílna, herna stolního tenisu).

Všechny další potřeby k plnému přímému zaopatření, včetně drobných vydání, poskytují dětem kmenoví vychovatelé s vedoucí vychovatelkou.

Finanční prostředky dětí:

Děti dostávají kapesné, mohou s ním dle vlastního rozhodnutí disponovat nebo ho dát do příruční kovové pokladny k vychovateli na opatrování. Další osobní příjmy – sirotčí důchody po srážce ošetřovného jsou zasílány na osobní účty dětí (vkladní knížky), založené osobami

odpovědnými za výchovu. Finanční prostředky již dospělých dětí jsou jim plně k dispozici po úhradě ošetřovného.

§ 1 KAPESNÉ

1. Výše kapesného dětem a nezaopatřeným osobám, kterým se poskytuje plně přímé zaopatření, náleží kapesné, jehož výše činí za kalendářní měsíc nejvíce:

Tabulka č.1

Věk dítěte	Maximální výše kapesného
do 6 let věku	45,-Kč
od 6 do 10 let věku	120,-Kč
od 10 do 15 let věku	210,-Kč
starší 15 let nebo nezaopatřené osoby	300,-Kč

Dětem nebo nezaopatřeným osobám budou vyplaceny minimálně dvě třetiny z maximální výše kapesného.

2. Za období kratší než 1 měsíc se kapesné stanoví podle počtu dnů, v nichž je dítě v péči dětského domova. Denní výše kapesného činí jednu třicetinu měsíční výše kapesného. Vypočtená celková částka se zaokrouhlí na desetikoruny směrem nahoru.
3. Kapesné nenáleží za dny, po které je dítě na útěku z dětského domova nebo je ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody.
4. Kapesné se v rámci limitů stanovených vnitřním řadem dětského domova.
5. Kapesné se vyplácí ve dvou platbách:
 - k 10. v měsíci záloha ve výši jedné třetiny maximální výše
 - k poslednímu dni v měsíci doplatek upravený dle odst. 1-4, §1.⁴⁰

§ 2 OSOBNÍ DARY

1. Dítěti, jemuž náleží plné přímé zaopatření, poskytuje dětský domov osobní dary k narozeninám, k úspěšnému ukončení studia a k jiným obvyklým příležitostem a to až do celkové výše:

⁴⁰ Zákon 109/ 2002 Sb.

2. Osobní dar podle odstavce 1 lze poskytnout po vzájemné dohodě též formou peněžitého příspěvku.
3. Osobní dary podle odstavce 1 se poskytují dětem podle věku dítěte, délky pobytu dítěte v dětském domově v průběhu kalendářního roku a s ohledem na školní výsledky a velmi dobré chování.⁴¹

Tabulka č.2

Věk dítěte	Maximální výše osobního daru
do 6 let věku	1 000,-Kč
od 6 let do 10 let věku	1 150,-Kč
od 10 let do 15 let věku	1 300,-Kč
starší 15 let nebo nezaopatřené osoby	1 450,- Kč

§ 3 VĚCNÁ POMOC

Věcná pomoc po dosažení zletilosti dětem, které odchází z dětského domova:

- děti vracějící se do původní rodiny ve výši 5 000,- Kč
- děti, které vstupují do samostatného života bez opory rodiny:
 - kontakt s původní rodinou možný 7 000,- Kč až 10 000,-Kč
 - kontakt s původní rodinou nemožný 10 000,- Kč až 15 000,-Kč

Věcná pomoc může mít i peněžní podobu – ředitelka DD a dítě, jehož se to týká, se dohodnou na podobě pro dítě výhodnější.⁴²

§ 4 ÚČINNOST

Tento vnitřní předpis nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2006

System stravování:

V dětském domově je centrální celodenní stravování. Děti jsou vedeny k zásadám zdravé výživy a kulturnímu stolování. Pro získání vědomostí, dovedností a návyků v komplexním zajištění přípravy a konzumace pokrmů je v rámci plánované pedagogické činnosti využívána kuchyňka v třetí rodinné skupině. Děti se zdravotním průkazem pravidelně pomáhají v centrální kuchyni pod dohledem kuchařek, obstarávají i drobné nákupy. Ve dnech školního volna se stravování řídí dohodou mezi vedoucí stravování a pedagogickými

⁴¹ Zákon 109/2002 Sb.

⁴² Zákon 109/2002 Sb.

pracovníky aby byla možnost vyhovět individuálním potřebám plánovaného programu. Ve dnech školního vyučování jsou nástupy ke stravování určeny takto:

Snídaně	7,15 – 7,30 (součástí snídaně je převzetí svačiny a nápoje do školy)
Oběd	12,00 – 14,00
Svačina	16,00 – 16,30
Večere	18,00 – 18,30

V individuálních případech lze dohodnout jinak. Jídlo a nádobí lze z jídelny odnést pouze s výslovným souhlasem vychovatelů. Pitný režim v hernách zajišťujeme nápoji v nerezových konvicích nebo plastových lahvích. Individuálně lze dohodnout stravování (oběd) ve stravovacím zařízení školy: děti mateřské škol, žáci s odpolední výukou základních škol, dojíždějící učni Odborných učilišť, Středních odborných učilišť a Středních škol. Jídelníček je zveřejňován na nástěnce jídelny. Připomínky dětí přijímá ředitelka nebo její zástupkyně.

2.7 Postup v případě útěku ze zařízení

Útěk je oznámen Policii ČR pedagogickým pracovníkem, který s Policií sepíše protokol. Dále je oznámen osobě odpovědné za výchovu, pracovníci Odboru péče o dítě a soudu. Kapesné dítěti nenáleží za dny, po které je na útěku. Za dobu, po kterou je dítě na útěku, snižuje se výše příspěvku, určená podle §27, z.č. 109 /02 Sb., o 50% za každý celý den. Dítě má povinnost uhradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou, když neoprávněně opustilo dětský domov.

2.8 Práva a povinnosti dětí

1. Dítě má právo

- a) na zajištění plného přímého zaopatření
- b) na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností
- c) na respektování lidské důstojnosti
- d) na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců
- e) na vytváření podmínek pro dosažení vydělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami

- f) na svobodu náboženství, při respektování práv a povinností osob odpovědných za výchovu usměrňovat dítě v míře odpovídající jeho rozumovým schopnostem
- g) být seznámeno se svými právy a povinnostmi
- h) účastnit se činností a aktivit dětského domova v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově, stanovených zákonem. č. 109 /2002 Sb.
- i) obracet se se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky dětského domova a požadovat, aby podání adresovaná příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právníkům a fyzickým osobám, jsou-li pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany, byla z dětského domova odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům dětského domova, a to bez kontroly jejich obsahu
- j) vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají, názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti
- k) požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje a to bez přítomnosti dalších osob.
- l) být hodnoceno a odměňováno a k hodnocení se vyjadřovat
- m) na informace o stavu svých úspor či pohledávek
- n) na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu za podmínek stanovených zákonem č. 109/2002Sb., a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv
- o) přijímat v dětském domově se souhlasem pedagogického pracovníka návštěvy osob, které nejsou uvedeny v písmenu n)
- p) opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka dětského domova za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku.⁴³

2. Dítě má povinnost

- a) plnit ustanovení vnitřního řádu

⁴³ Zákon 109/2002 Sb.

- b) dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno
- c) hradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou do dětského domova, který neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo
- d) poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech
- e) předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost, doba úschovy těchto předmětů nesmí přesáhnout dobu pobytu dítěte v dětském domově a při jeho ukončení musí být tyto předměty dítěti nebo osobě odpovědné za výchovu vydány.⁴⁴

2.9 Systém hodnocení a opatření ve výchově

Spočívá v pravidelném hodnocení v mikro-prostředí rodinné skupiny. Opatření ve výchově ve smyslu zákona č. 109/2002 Sb. kmenové tety a sociální pracovnice zapíše do záznamu „Opatření ve výchově“, který je součástí osobního spisu:

- 1) Za prokázané porušení povinností vymezených zákonem č.109/2002 Sb. může být dítěti
 - a) odňata výhoda udělená podle odst. 3
 - b) sníženo kapesné v rozsahu stanoveném tímto zákonem
 - c) omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení v rozsahu stanoveném vnitřním řádem
 - d) odňata možnost zúčastnit se činnosti nebo akce organizované zařízením nad rámec vnitřního řádu zařízení
 - e) odňata možnost účastnit se činnosti nebo akce organizované zařízením nad rámec vnitřního řádu zařízení
 - f) odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či akce
 - g) zakázány návštěvy s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu osob blízkých a oprávněných zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí, a to na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců
- 2) Opatření podle odst.1 lze ukládat podmíněně se zkušební dobou až na 3 měsíce.
- 3) Za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností nebo za příkladný čin může být dítěti
 - a) prominuto předchozí opatření podle odst. 1

⁴⁴ Zákon 109/2002 Sb

- b) udělena věcná nebo finanční odměna
- c) zvýšeno kapesné v rozsahu stanoveném zákonem č. 109/2002 Sb.
- d) povolena mimořádná návštěva kulturního zařízení, mimořádná vycházka, mimořádná návštěva nebo přiznána jiná osobní výhoda.⁴⁵

Opakovaná či závažná porušení norem slušného chování mohou vést k žádosti o pomoc Diagnostický ústav, který provede diagnostiku dítěte (žádost o rediagnostiku či přemístění do výchovného ústavu nebo do dětského domu se školou)

Nežádoucí chování je soustavné porušování pravidel v soužití s ostatními dětmi. Je nutné respektovat soukromí ostatních dětí a nijak je nerušit svým chováním. Klid a pořádek je nutnost v takto velkém zařízení.

Neakceptovatelné chování je agresivní, vulgární vyjadřování a chování, kouření a užívání návykových látek, nepořádnost, ničení majetku, krádeže a lhaní.

2.10 Organizace dne

Odvíjí se od stanoveného plánu výchovně vzdělávací činnosti, řídí se podle toho zda je školní rok či prázdniny.

Ve dnech školního vyučování je režim dne stanoven takto:

budíček , hygiena úklid	6,30 – 7,15
snídaně	7,15 – 7,30
odchod do škol	7,30 – 7,45
oběd a polední klid	12,00 – 14,00
příprava na vyučování	14,00 – 15,30
svačina	15,30 – 16,30
zaměstnání	16,30 – 17,30
večeře	17,30 – 18,30
zaměstnání,individuální péče, hygiena	18,30 – 21,00

Ve dnech školního volna je režim volnější, vždy v souladu s týdenním programem.

⁴⁵ Zákon 109/2002 Sb

Povinnými jsou pouze společné příchody k jídlu. Děti se mohou dohodnout s vychovatelem na způsobu trávení osobního volna individuálně, ale vždy s vědomím vychovatele. Vychovatel se nikdy nesmí stát, že by nevěděl kde je jeho dítě. Děti se v průběhu dne řídí pokyny vychovatelů, a bez jejich vědomí se z rodinné skupiny nesmějí vzdálit.

2.11 Pobyt dětí mimo zařízení

Děti při odchodu na volnou vycházku informují vychovatele, kam jdou a kdy se vrátí. O dětech, které mohou opustit dětský domov na volnou vycházku, rozhodně vždy pedagogická rada. Děti mladší sedmi let na volnou vycházku odejít nemohou. Po návratu seznámí vychovatele se všemi nenadálými či mimořádnými okolnostmi, které se během volné vycházky přihodily (např. černá jízda v dopravním prostředku, krádež, rozdíl mezi zamýšleným cílem vycházky a skutečností, střet s městskou nebo státní policií, atd.) o volné vycházce provede vychovatel záznam do knihy evidence.

K pobytu u rodičů a jiných osob je nutná písemná žádost ředitele a výslovný souhlas Odboru péče o dítě s konkrétním pobytem. Při předání dětí osobám tyto osoby podepíší převzetí odpovědnosti na dobu propuštění z péče dětského domova.

2.12 Kontakty dětí s rodiči a dalšími osobami

Návštěvním dnem je první neděle v měsíci, jiné návštěvy jsou možné po dohodě s vychovatelem, kteří ručí za bezpečnost a dodržování hygienických norem a za ochranu soukromí ostatních dětí. Každá návštěva se zapisuje do Knihy návštěv. Při nevhodném chování návštěvy musí vychovatelka učinit potřebná opatření.

Telefonování dětí s osobami odpovědnými za výchovu je možné pevnou linkou z dětského domova v době mezi 7 – 21 hodinou. Vychovatelé telefonát zaznamenají v pedagogickém deníku a ručí za obsluhu aparátu, aby nebyl zneužit. Volající je povinen slušně požádat o hovor, nezdvorné telefonáty mohou pracovníci dětského domova ukončit.

Děti mohou mít vlastní mobilní telefon. Za provozování, poškození a ztrátu odpovídá majitel. Děti mohou telefonovat s výjimkou nočního klidu, přípravy na vyučování nebo organizované činnosti.

Korespondence je přijímána pracovníky dětského domova a prostřednictvím vychovatelů nebo ředitelky, zástupkyně či sociální pracovnice je neporušená předána dětem. Odeslaná pošta nepodléhá kontrole.

Spoluspráva dětí je vykonávána podle vznesených připomínek a námětu dětí při společných besedách s pedagogickými pracovníky a písemnými podněty do schránky ředitelky.

Smluvní pobyt zletilých nezaopatřených osob je ošetřen Smlouvou s ředitelkou dětského domova na základě žádosti zletilce.

2.13 Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu

Osoby odpovědné za výchovu mají právo:

- a) na informace o dítěti, a to na základě své žádosti
- b) vyjadřování se k návrhu opatření zásadní důležitosti ve vztahu k dítěti, nehrozí-li nebezpečí z prodlení a na informace o provedeném opatření
- c) na udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě
- d) na poradenskou pomoc ve věcech výchovné péče o dítě
- e) písemně požádat ředitelku dětského domova o povolení pobytu⁴⁶

Osoby odpovědné za výchovu mají povinnost:

- a) hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dítěti
- b) zajistit doprovod dítěte mladšího 15 let v případech postupu podle § 23 ods.1 písm. a) a b) a § 24 ods. 5 písm. a), popřípadě požádat písemně v této věci a jiný postup
- c) seznámit se s vnitřním řádem dětského domova a dodržovat jeho ustanovení
- d) oznámit bezodkladně dětskému domovu, čili vychovateli, ředitelce, nebo sociální pracovníci podstatné okolnosti pobytu dítěte v nich, týkající se zejména jeho zdraví a výchovy
- e) hradit náklady na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky poskytnuté dítěti, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud byly poskytovány na jejich žádost.⁴⁷

2.14 Úhrada nákladů na péči o děti v dětském domově

Rozhodnutí v souladu se zákonem č. 109/2002 Sb. § 27 - §30 vydává ředitelka osobám odpovědným za výchovu. Odvolání je možno podat písemně do 15 dnů ode dne doručení

⁴⁶ Zákon 109/2002 Sb

⁴⁷ Zákon 109/2002 Sb

Rozhodnutí k rukám ředitelky, podle zákona 71/1967 Sb., §54 odst. 1 a 2. Za agendu úhrady nákladů odpovídá sociální pracovnice.

2.15 Bezpečnost a ochrana zdraví

Všichni děti v dětském domově by měli dodržovat základní pravidlo, že kázeň a disciplína předchází zbytečným ztrátám zdraví. Poučení o bezpečnosti je součástí každé výchovně vzdělávací činnosti. Kmenoví vychovatelé odpovídají za seznámení dětí s řádem dětského domova. S dětmi vypracují písemný záznam a poučení při cestě do školy a ze školy, při využívání kola jako dopravního prostředku a děti poučení podepíší. Lékárna první pomoci je ve služebním pokoji vychovatelů, kuchyni, kanceláři a dílně.

Knihy úrazů je uložena společně s Knihou denní evidence: Pracovník, který dítě ošetřil, zabezpečil ošetření lékařem, provede vždy zápis. Všichni zaměstnanci jsou povinni oznámit úraz ředitelce, zástupkyni nebo sociální pracovnici. Děti jsou povinny bezodkladně oznámit pedagogickému pracovníkovi svůj úraz, pokud jim to jejich zdravotní stav dovolí a úraz jiné osoby (dítěte, zaměstnance), jehož byly svědkem a spolupracovat při vyšetřování jeho příčin.

Záznam musí obsahovat tyto údaje:

- jméno a příjmení postiženého dítěte
- datum a hodina úrazu
- druh zranění
- zraněná část těla
- zdroj úrazu
- příčina úrazu
- popis příčin a okolností, za nichž došlo k úrazu
- které předpisy byly v souvislosti s úrazem porušeny
- podle možností podpis postiženého
- jména a podpisy svědků
- podpis vedoucího zaměstnance dětského domova

V knize školních úrazů se vede evidence všech úrazů dětí, i když jimi nebyla způsobena pracovní neschopnost – nepřítomnost ve vyučování. Sociální pracovnice

zpracovává tiskopis pro pojišťovnu. Úrazy smrtelné, těžké nebo hromadné hlásí ředitelka, zástupkyně nebo sociální pracovnice Inspektorátu bezpečnosti práce, pracovišti pro východní Čechy, Hradec Králové, Policii ČR, zřizovateli – Pardubickému kraji a dalším zařízení pod které dětský domov spadá a příslušné pojišťovně.

Zásady pro ukládání a výdej léků – Léky jsou v uzamčené lékárně v pokoji vychovatelů. Vychovatelky vydají léky dětem podle pokynu lékaře, v knize medikace o tom provedou záznam.

Zdravotní péči a zdravotní prevenci ve smyslu smluvní pediatrické péče zabezpečují pediatři.

2.16 Řád dětského domova

Čl. 1

Chování dětí

Všechny děti se k sobě vzájemně i k zaměstnancům chovají slušně, jednají ohleduplně, pomáhají mladším a slabším. Děti se řídí pokyny svých tet vychovatelek. Kázní a pořádkem předcházejí možným úrazům i poškození majetku dětského domova. Za úmyslné zničení (poškození) majetku může ředitelka vymáhat náhradu škody.

Cenné věci i peníze si děti ukládají u svých tet (v příruční pokladně v každé herně.)

V dětském domově není dovoleno požívat alkohol, drogy a cigarety Realizujeme výchovu ke zdravému životnímu stylu.

Čl. 2

Návštěvy, volné vycházky

Děti mohou dětský domov opustit jenom s vědomím tety vychovatelky. Odjezd k příbuzným nebo známým je možný jen se souhlasem tety ředitelky a písemným souhlasem příslušného Odboru péče o dítě, podmínkou je osobní převzetí dětí a podepsání plné odpovědnosti za ně, stanovení doby a způsobu návratu. Volnou vycházku mohou mít děti po dohodě s tetou vychovatelkou, která u dětí aktuálně slouží a odpovídá za ně. Při volné vycházce jsou děti poučeny o bezpečnosti v dopravním provozu, o možném řešení nenadále situace a opatrnosti při styku s cizími neznámými lidmi. Po návratu z vycházky pravdivě seznámí tetu vychovatelku s jejím průběhem (zejména nějak závažné skutečnosti, např. černá jízda MHD).

Opuštění dětského domova bez souhlasu a vědomí tet je útekem, hlášeným Policii ČR.

Návštěvním dnem je první neděle v měsíci. Návštěvy kamarádů jsou možné vždy po dohodě s tetami vychovatelkami. Z bezpečnostních a hygienických důvodů je vždy potřeba respektovat rozhodnutí tet vychovatelek.

Čl. 3

Ochrana zdraví, zacházení s majetkem dětského domova

Děti předcházejí svým ukázněným chováním možným úrazům. Vhodně se oblékají, osobní věci si udržují v pořádku. Nepoškozují zařízení ani věci jiných dětí. Předměty, které by mohly ohrozit zdraví (ostře předměty, zapalovače a zápalky) nemohou být dostupné zejména malým dětem. Výzdoba pokojů je možná po souhlasu tet, nesmí být porušeny nátěry, malby a omítky.

Všichni v dětském domově dbáme na úsporu energií, vody a ochranu inventáře.

Čl. 4

Další pravidla

Respektujeme si vzájemné soukromí, do cizího pokoje vstupujeme pouze po zaklepaní a na pozvání.

Saunování se řídí řádem saunování.

Kola při jízdě splňují požadavky bezpečného provozu – mohou být využívána jen dětmi, které osvědčily sou způsobilost k potřebným dovednostem, i způsobilost pečovat o řádný stav kola. Mimo dětský domov je potřeba dodržovat pravidla silničního provozu.

Pomoc dětí v kuchyni, prádelně, dílně je možná pouze s vědomím a souhlasem zaměstnanců na příslušném úseku a s vědomím tety vychovatelky.

Všechny úrazy podléhají nahlášení a zapsání do knihy úrazů. Při potřebě lékařského ošetření je vyplněn Záznam o školním úrazu a je informována teta ředitelka a teta sociální.

Děti respektují rozhodnutí tet vychovatelek, jenom ony mohou kompetentně posoudit okamžitý stav nebo situaci a jsou plně odpovědné.

Telefonování dětí je možné jenom jako výjimka. Telefon slouží k zajištění provozu.

Denní režim není dogma, respektuje zejména pravidelné nástupy k jídlu. O nedělích a svátcích se řídí zájmy dětí i tet.

Denní režim	6,30	budíček, hygiena, úklid
	7,00	snídaně, odchod do škol
	12,00 – 14,00	oběd, polední klid
	14,00 – 15,30	příprava na vyučování
	15,30 - 16,30	osobní hygiena, svačina
	16,30 – 17,30	zaměstnání
	17,30 – 18,30	osobní hygiena a večeře
	18,30 – 20,00	zaměstnání, ind. péče, hygiena

2.17 Skutečná identita dětí v dětském domově

Je velmi těžké odpovědět zda děti v dětských domovech pocítují ztrátu identity. Podle mého názoru vědí kdo jsou, kdo jsou jejich rodiče, pokud chtějí mohou být s nimi v kontaktu, většinou vědí proč se ocitli v dětském domově a proč tu musí setrvat déle než by si oni přáli. Dojemné příběhy nemá cenu vyprávět těch je v tomto zařízení víc než dost a běžný člověk se musí obrnit proti tomu co uvidí, protože všem dětem nelze pomoci.

Do dětského domova jsem šla s naivním obrazem, který je prezentován v médiích, že děti v dětských domovech nemají rodiče, že výchova dětského domova je degradovala a jsou z nic pouze konzumenti příkazu a zákazu, neumí se sami rozhodovat či si uvařit čaj a myslí si, že v obchodu se dá koupit chleba s namazaným máslem. Některé mé mediálně propírané obrazy vzali za své a některé se potvrdili jako skutečné. Pedagogům kteří zajišťují ústavní péči nelze nic vyčíst, oni se v rámci možností daných zákonem, podle mě upřímně snaží život těchto dětí zlepšit. Ty dospělejší to možná s odstupem let, které strávili v dětském domovu pochopili.

Jeden mladím mě řekl:“Jsem rád, že mě máma dala do děčáku, to byla nejlepší věc kterou pro mě mohla udělat.“ I takového upřímné odpovědi jsem během svého výzkumu obdržela.

ZÁVĚR

Tato práce je zaměřena na život dětí v dětském domově a jejich odchod z něj. Hlavní otázkou je jejich identita, jak jsou poznamenané pro život z důvodu chybějícího rodiny - je jakousi sondou do jejich života. Během zpracování jsem usoudila, že identita dětí z ústavní péče je narušená ve srovnání s dětmi mající plnohodnotné rodinné zázemí. Schopnost integrace dětí z dětského domova do společnosti je ovlivněna několika faktory.

Každé z dětí ovlivňuje samotné prostředí, v němž ústavní výchova probíhá. Na první pohled je vidět, že děti zde žijí podle určitého, předem daného a zaběhlého řádu. Tento řád je to první, co by se mělo změnit, chceme-li, aby vycházely děti z domova lépe připraveny. Ani ta nejlepší znalost hodnot dětem nezaručí správné začlenění a uplatnění se ve společnosti, pokud budou vycházet z prostředí, v němž je jim vše dávano.

Co se týče peněžních hodnot a jejich role v tomto procesu je samozřejmé, že výchova je jedním z faktorů, jež na to má vliv. Ze získaných informací lze jen těžko určit, který typ výchovy je v tomto ohledu tím lepším. Je pochopitelné, že děti vychovávané v ústavěch musejí odmala šetřit, protože vědí, že nic jiného než kapesné nedostanou. Ale schopnost ušetřit si něco z toho mála během pobytu v domově nezaručí praktické užití v životě po odchodu. Je patrná neznalost finančních „transakcí“ spojených s chodem domácnosti. Absence rodinné výchovy a nenásilného začleňování dětí do chodu domácnosti je v tomto případě značná.

V převážné většině tyto děti prošly či procházejí něčím, čím děti procházet nemají, a řeší věci, které by řešit neměly. To se často může odrážet i v přístupu k životu. V některých případech nebyly tyto děti vedeny např. k učení. Jiné zase řeší natolik odlišné - a závažné - věci, že pro ně není škola nijak důležitou součástí života, a nebo kupříkladu zlobením ve škole získávají pozornost, která jim třeba chybí. Na každé dítě se má nahlížet jako na individualitu.

Z rozhovorů, které jsem na toto téma uskutečnila během výkonu mé praxe se domnívám, že právě škola může pomoci suplovat nefungující rodinné vztahy dětí kladným a přívětivým klimatem nejen ze strany žáků, ale i učitelů. A tak děti naučit víc než jen „vyučovanou látku“. Spolupráce mezi dětským domovem a základní školou prostřednictvím pravidelných schůzek by mohla pomoci dětským domovům pomoci lépe vysvětlit své možnosti a fungování a učitelům lépe pochopit starosti těchto dětí.

POUŽITÁ LITERATURA

Z.MATĚJČEK, Z.DYTRYCH, *Děti, rodina a stres*, Galén 1994, ISBN 80-85824-06-X

A.GIDDENS, *Sociologie*, Argo 2000, ISBN 80-7203-124-4

O.MATOUŠEK, *Ústavní péče*, Slon 1999, ISBN 80-85850-76-1

Z. MATĚJČEK a kol., *Osvojení a pěstounská péče*, Portál s.r.o., Praha 2002, ISBN 80-7178-637-3

Z.MATĚJČEK, *Náhradní rodinná péče*, Portál s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-6387-562-7

ZÁKON 109/2002 Sbírky,

VNITŘNÍ ŘÁD DĚTSKÝ DOMOV PARDUBICE, Ke Tvrzi 235

TABULKY

Tabulka č.1 - KAPESNÉ (str. 52)

Tabulka č.2 – OSOBNÍ DARY (str. 53)

ERROR: syntaxerror
OFFENDING COMMAND: --nostringval--

STACK:

/Title
(
/Subject
(D:20090630093616)
/ModDate
(
/Keywords
(PDFCreator Version 0.8.0)
/Creator
(D:20090630093616)
/CreationDate
(representant)
/Author
-mark-